

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Навчально-науковий інститут економіки і управління

Кафедра міжнародної економіки

УДК 338.439.5-043.83(100)

«До захисту в ЕК»

Директор інституту

_____ Олег ШЕРЕМЕТ

«___»____2024 р.

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ Світлана ГУТКЕВИЧ

«___»____2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ
ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА

за освітньо-професійною програмою «Міжнародна економіка» зі

спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини»

на тему: «Формування світового ринку продовольчих товарів»

Виконала

здобувач 2 курсу, групи МЕ 2-4М _____ Вольбин Ліліана Юріївна

Керівник д. е.н., проф.

_____ Гуткевич Світлана Олександрівна

Рецензент

Я, як здобувачка Національного університету харчових технологій розумію і підтримую політику університету з академічної доброчесності. Я не надавала і не одержувала недозволеної допомоги під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Здобувачка _____

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
Навчально-науковий інститут економіки і управління
Кафедра міжнародної економіки

Кафедра міжнародної економіки
Освітній ступінь - магістр
Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»
Освітньо-професійна програма «Міжнародна економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

«__» _____ 20__ року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА**

Вольбин Ліліани Юріївни
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи

«Формування світового ринку продовольчих товарів»

керівник роботи

Гуткевич Світлана Олександрівна, доктор економічних наук, доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Тема затверджена наказом по інституту «817-КС» від 09.10.2023 року

2. Строк подання здобувачем освіти роботи 04.02.2024

3. Інформаційна база складає нормативно-законодавчу базу України, підручники, навчальні посібники, монографії, наукові статті, дані Держкомстату, електронні ресурси.

4. Зміст основних положень роботи

У першому розділі узагальнено наукові основи формування продовольчого ринку товарів. У другому розділі дано аналіз світового ринку продовольчих товарів. У третьому розділі визначено стратегії формування продовольчого ринку товарів.

5. Дата видачі завдання 01.09.2023

6. Календарний план виконання дипломної роботи

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ РОБОТИ

Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
Підготовка I-го розділу	02.10.2023	Виконано
Підготовка II-го розділу	30.10.2023	Виконано
Підготовка III-го розділу	04.12.2023	Виконано
Завершення написання роботи	05-15.12.2023	Виконано
Передзахист кваліфікаційних робіт	08-09.01.2024	Виконано
Здача готової роботи	04.02.2024	Виконано

Здобувач _____ / Ліліана ВОЛЬБИН /
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник _____ / Світлана ГУТКЕВИЧ /
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

до кваліфікаційної роботи магістра на тему:

«Формування світового ринку продовольчих товарів»

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Робота містить 7 таблиць, 13 рисунків, кількість використаних джерел - 87.

Ключові слова: ринок, продовольчі товари, ефективність, державне регулювання, міжнародний досвід, харчова промисловість, стратегія розвитку.

Мета і завдання роботи. Метою кваліфікаційної роботи є аналіз теоретико-методичних основ формування світового ринку продовольчих товарів та основних факторів впливу на продовольчий ринок.

Основні завдання кваліфікаційної роботи:

- визначено структуру світового ринку продовольства;
- розглянуто фактори впливу на продовольчий ринок України;
- дано оцінку ефективності виробництва продовольчих товарів;
- розглянуто харчову промисловість, як пріоритетну галузь формування продовольчого ринку;
- проаналізовано фактори впливу на світовий продовольчий ринок;
- визначено оцінку ефективності виробництва продовольчих товарів;
- дано основні напрями стратегії формування ринку продовольчих товарів;
- розглянуто екологізацію харчової індустрії, як напрям формування продовольчому ринку;
- визначено стратегію розвитку харчової промисловості.

Об'єкт дослідження: харчова промисловість, як провідна галузь продовольчого ринку.

Предмет дослідження: процес формування світового ринку продовольчих товарів.

Методи дослідження. монографічний, статистичний: табличний, графічний методи дали можливість оброблені статистичні дані розвитку продовольчого ринку відобразити у вигляді рисунків, діаграм у другому розділі; метод ковзної середньої, ряди динаміки при розрахунку абсолютного приросту, темпу зростання, темпів приросту, групування, методи порівняльного аналізу використано у другому розділі; метод факторного аналізу - використано для визначення кількісної оцінки впливу факторів на продовольчий ринок та абстрактно-логічний метод аналізу.

Наукові результати. «Освітня міграція: мотиви та пріоритети»: матеріали круглого столу. - Київ: НУХТ, 2023, «Вплив міжнародного академічного туризму на освітній простір: матеріали наук.семінару. К.: НУХТ, 2023.

ABSTRACT
to the master's qualification thesis on the topic:
"Formation of the world food market"

The **master** 's work consists of an introduction, three sections, conclusions, and a list of used sources. The work contains 7 tables, 13 figures, the number of used sources is 87.

Keywords: market, food products, efficiency, state regulation, international experience, food industry, development strategy.

The actuality of the paper.

The relevance of the study is determined by the fact that the modern food market is an important component of the world economy and directly affects international trade.

The purpose and objectives. The purpose of the master's thesis is to analyze the theoretical and methodological foundations of the formation of the world food market and the main factors influencing the food market.

The main tasks of the master's degree work:

- the structure of the world food market is determined;
- factors affecting the food market of Ukraine are considered;
- the evaluation of the efficiency of the production of food products is given;
- the food industry is considered as a priority branch of food market formation;
- factors influencing the world food market were analyzed;
- the evaluation of the efficiency of the production of food products is determined;
- the main directions of the strategy for the formation of the food market are given;
- the greening of the food industry is considered as a direction of the formation of the food market;
- a strategy for the development of the food industry has been determined.

Object of study: food industry, as a leading branch of the food market.

The subject of research is the process of formation of the world market of food products.

Methods of analysis: monographic, statistical: tabular, graphic methods made it possible to display the processed statistical data of the development of the food market in the form of drawings, diagrams in the second section; the moving average method, series of dynamics when calculating absolute growth, growth rate, growth rates, grouping, methods of comparative analysis are used in the second chapter; the method of factor analysis - used to determine the quantitative assessment of the influence of factors on the food market and the abstract-logical method of analysis.

Scientific results: Volbyn L , Gutkevich S.O «Education in the Baltic States» / "Educational migration: motives and advantages", 2023. NUFT, Volbyn L , Gutkevich S.O. Economic Impact of Academic Tourism in European Countries // "The influence of international academic tourism on the educational space: materials of the scientific seminar. K.: NUFT, 2023. - Issue 26. - pp. 39-44.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ ТОВАРІВ	
1.1 Структура світового ринку продовольства	10
1.2 Фактори впливу на продовольчий ринок України	21
1.3 Показники і методи ефективності виробництва продовольчих товарів	28
Висновок до розділ 1	36
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СВІТОВОГО РИНКУ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ	
2.1 Харчова промисловість, як пріоритетна галузь продовольчого ринку	37
2.2 Аналіз факторів впливу на світовий продовольчий ринок	48
2.3 Оцінка ефективності виробництва харчової продукції	55
Висновки до розділу 2	63
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ ТОВАРІВ	
3.1. Основні напрями формування ринку продовольчих товарів	64
3.2. Екологізація харчової індустрії, як напрям формування продовольчого ринку	71
3.3. Стратегія розвитку харчової промисловості	78
Висновки до розділу 3	84
ВИСНОВКИ	87
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	90
ДОДАТКИ	98

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлюється тим, що сучасний продовольчий ринок є важливим компонентом світової економіки і безпосередньо впливає на міжнародну торгівлю. Розуміння його формування є важливим не лише для економістів, а й для політиків, компаній та споживачів у всьому світі.

Формування продовольчого ринку стикається з проблемами сталого розвитку, включаючи проблеми, пов'язані з виснаженням ресурсів, погіршенням навколишнього середовища, зростання населення, обмеженням традиційної системи харчування, політичними та економічними конфліктами. Вирішення цих проблем вимагає цілісного підходу, який враховує соціальні, економічні та екологічні аспекти виробництва та споживання харчових продуктів.

Важливим напрямом ефективного розвитку продовольчого ринку є вивчення міжнародного досвіду. На висококонкурентному ринку виробники прагнуть забезпечити споживачів привабливим, високоякісним продуктом з однаково високими стандартами по всьому світі. Зміни на ринку насамперед зумовлені переформатуванням тенденцій споживання та активною позицією невеликих компаній, які явно більш гнучкі та вміють розвивати власну ринкову нішу.

Залучення міжнародної торгівлі сприяє помякшенню сезонних впливів, заохочує ефективну спеціалізацію виробництва та, керуючись глобальними правилами та стандартами, підтримує торговельні потоки за допомогою необхідних заходів щодо якості та санітарії.

Також актуальною залишається необхідність вивчення сучасних теоретичних і практичних напрямів розвитку продовольчого комплексу України, зокрема його структурно-динамічних зрушень як на національному, так і на регіональному рівнях в умовах триваючих ринкових трансформацій. Визначення проблем, пов'язаних із забезпеченням доступу населення до продуктів харчування та оцінка потенціалу та майбутніх перспектив експорту таких продуктів на світовий ринок, є надзвичайно важливим.

Виникнення ринку пов'язане з виробництвом харчових продуктів, призначених для торгівлі або продажу, що призвело до встановлення

товарно-грошових взаємодій між покупцями і продавцями. Продовольчий ринок характеризується економічними операціями, пов'язаними з виробництвом та обміном продовольчих товарів. Визначення продовольчого ринку регулюється набором економічних взаємодій між окремими особами щодо купівлі та продажу товарів, взаємодією між попитом на продовольчі товари та їх наявністю на ринку, а також включає систему економічних відносин, які виникають у сферах виробництва харчових продуктів, транспортування, складування та роздрібної торгівлі.

Підтвердженням реальних прогресивних зрушень в Україні є періодичне залежно від соціально-економічного становища формування більш складних завдань на перспективу у відповідних стратегіях. При цьому галузь розглядається як фактор забезпечення: продовольчої безпеки країни; конкурентоспроможності продовольчих ресурсів на внутрішньому і глобальному ринках; нарощування експортного потенціалу харчових продуктів.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз теоретико-методичних основ формування світового ринку продовольчих товарів та основних факторів впливу на продовольчий ринок.

Для досягнення мети були поставлені і вирішені наступні **завдання**:

- визначено структуру світового ринку продовольства;
- розглянуто фактори впливу на продовольчий ринок України;
- дано показники і методи ефективності виробництва продовольчих товарів;
- розглянуто харчову промисловість, як пріоритетну галузь формування продовольчого ринку;
- проаналізовано фактори впливу на світовий продовольчий ринок;
- дано оцінку ефективності виробництва продовольчих товарів;
- дано основні напрями формування ринку продовольчих товарів;
- розглянуто екологізацію харчової індустрії, як напрям формування продовольчому ринку;
- визначено стратегію розвитку харчової промисловості.

Практичне значення полягає в тому, що сформульовані пропозиції та висновки можна використати по розробці стратегії формування та розвитку товарів продовольчого ринку.

Об'єкт дослідження: харчова промисловість, як провідна галузь продовольчого ринку.

Предмет дослідження: процес формування світового ринку продовольчих товарів.

Методи дослідження: монографічний, статистичний: табличний, графічний методи дали можливість оброблені статистичні дані розвитку продовольчого ринку відобразити у вигляді рисунків, діаграм у другому розділі; метод ковзної середньої, ряди динаміки при розрахунку абсолютного приросту, темпу зростання, темпів приросту, групування, методи порівняльного аналізу використано у другому розділі; метод факторного аналізу - використано для визначення кількісної оцінки впливу факторів на продовольчий ринок та абстрактно-логічний метод аналізу.

Інформаційна база: нормативно-законодавча база України, підручники, навчальні посібники, наукові статті, монографії, дані Держкомстату, електронні ресурси.

Обсяг і структура роботи: кваліфікаційна робота виконана на 99 сторінок, складається з вступу, трьох розділів, висновків для кожного розділу та загального висновку і додатків. У вступі визначено актуальність теми, мету, об'єкт, предмет, завдання, методи аналізу, інформаційну базу та структуру роботи. У першому розділі узагальнено наукові основи формування продовольчого ринку товарів. У другому розділі дано аналіз світового ринку продовольчих товарів. У третьому розділі визначено стратегії формування продовольчого ринку товарів. Робота містить 7 таблиць, 13 рисунків і 2 додатки, 87 використаних джерел.

Апробація результатів дослідження:

«Освітня міграція: мотиви та пріоритети»: матеріали круглого столу. - Київ: НУХТ, 2023, «Вплив міжнародного академічного туризму на освітній простір: матеріали наук.семінару. К.: НУХТ, 2023.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ ТОВАРІВ

1.1 Структура світового ринку продовольства

Започаткування формування ринку, що включає операції, засновані на принципах товарного виробництва та обігу, відбулося з появою суспільного поділу праці та виробництва товарів. Еволюціонуючи на різних етапах, ринок набув таких форм: від внутрішнього ринку до національного ринку, міжнародного ринку та світового ринку (рис.1.1).

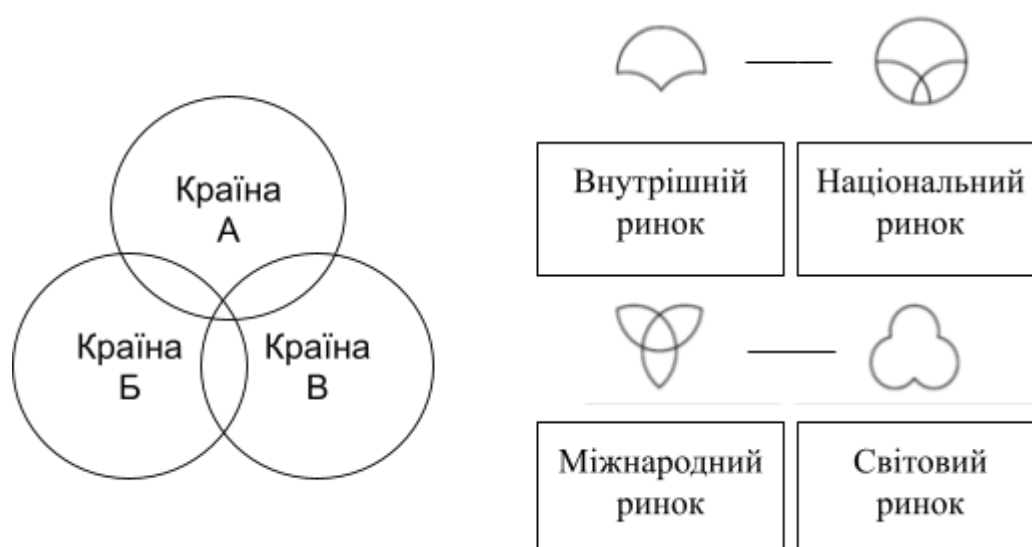

Рис. 1.1 Схема видів ринків

Джерело: розроблено на основі [1]

Як показав аналіз внутрішній ринок є проявом товарно-грошових взаємодій між виробниками і покупцями. У цій основній формі виробники безпосередньо продають товари покупцям, які оплачують і купують товари на ринку. На початкових етапах розвитку товарного виробництва переважає внутрішній ринок. Його динаміка та ефективність функціонування визначає економічне зростання і впливає на нього і стає домінантою стратегічного розвитку національної економіки.

Внутрішній ринок країни є одночасно її національним ринком, тоді коли всі види наявних галузевих ринків країни є виключно внутрішніми, а національний ринок є їх сукупністю. Слід визначити, що внутрішній, і його частина спрямована на іноземних покупців і є для них важливим.

Національний ринок, які деякі автори [1] визначають, як сукупність соціально-економічних відносин, що виникають у сфері обміну внаслідок купівлі-продажу товарів, послуг, капіталу, землі та робочої сили. Основними складовими національного ринку є ринок товарів і платних послуг, грошовий ринок і ринок цінних паперів та ринок праці. Суб'єктами національного ринку є держава, підприємства, домогосподарства та суб'єкти за кордоном.

На основі аналізу нами розроблена схема структури національного ринку (рис. 1.2).

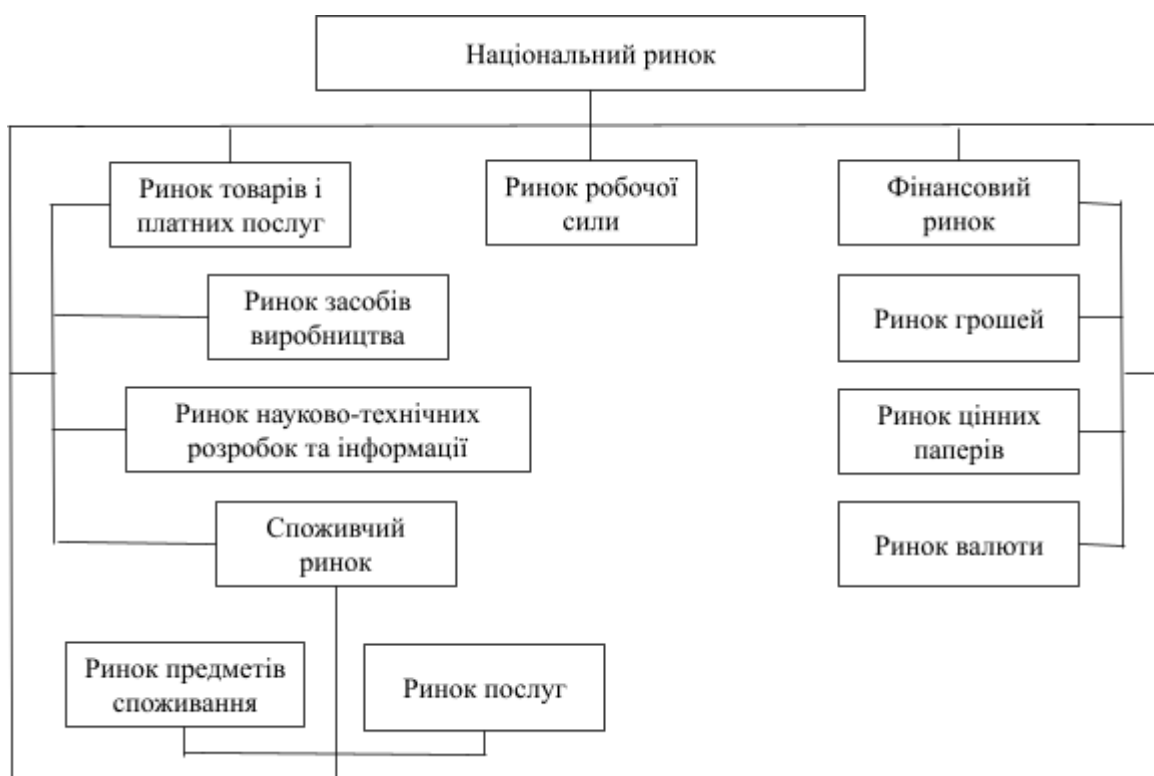

Рис. 1.2 Схема структури національного ринку

Джерело: розроблено на основі [4]

Аналіз показав, що ринок товарів і платних послуг являє собою економічну систему, де взаємодіють покупці та продавці, включаючи торгівлю товарами та

послугами, які задовольняють споживчі та інвестиційні потреби макроекономічних гравців. На цьому ринку продавці пропонують різноманітні продукти та послуги, щоб задовольнити запити споживачів та організацій, які прагнуть зробити інвестиції. Цей процес відіграє вирішальну роль у загальному функціонуванні економіки, оскільки допомагає ефективно розподіляти ресурси та сприяє зростанню підприємств і галузей.

На ринок товарів і платних послуг впливають різні фактори [3], зокрема динаміка попиту та пропозиції, уподобання споживачів, економічна політика та зовнішні чинники, такі як технологічний прогрес і глобальні тенденції. Учасники ринку, включаючи споживачів, підприємства та інвесторів, відіграють певну роль у формуванні динаміки ринку. Споживачі стимулюють попит, висловлюючи переваги та приймаючи рішення про покупку, тоді як підприємства прагнуть задовольнити ці вимоги, пропонуючи конкурентоспроможні продукти та послуги. Інвестори, з іншого боку, роблять свій внесок у ринок, розподіляючи капітал у підприємства та проекти, впливаючи на загальне економічне зростання.

Ринок праці відіграє значну роль у формуванні структури та динаміки зайнятості, виступаючи невід'ємною частиною системи ринкової економіки. Незважаючи на схожість з іншими ринками, такими як ринки капіталу чи споживчих товарів, ринок праці має відмінні риси. Подібно до інших ринків, ринок праці працює на основі принципів попиту та пропозиції. Пропозиція представляє наявну робочу силу, що складається з осіб, які шукають роботу, тоді як попит надходить від роботодавців і підприємств, які прагнуть заповнити робочі місця кваліфікованими працівниками. Взаємодія між цими силами визначає переважаючу заробітну плату та загальний рівень зайнятості [10].

Важливим видом ринків є фінансовий ринок, який охоплює мережу відносин обміну та перерозподілу, пов'язаних із операціями купівлі та продажу фінансових ресурсів, необхідних для здійснення виробничої та фінансової діяльності.

Кожен окремий сегмент ринку підтримує тісні зв'язки та взаємодію з іншими та робить внесок у загальний національний ринок як невід'ємну частину

цілого. Ринок споживчих товарів невід'ємно пов'язаний з ринком капіталів, оскільки він спирається на інвестиції для виробництва споживчих товарів. Ринок засобів виробництва пов'язаний з ринком праці. Як показав аналіз, національний ринок – це сукупність окремих сегментованих ринків, що працюють у синергії, відзначаються їх взаємодією та взаємозалежністю.

На міжнародному ринку пропонуються найбільш конкурентоспроможні продукти, які виробляються з меншими витратами, але мають відмінні споживчі якості. На ринку відбувається конкурентна боротьба за захист ринків інших країн. Ціни на цьому ринку не вказують на середні національні витрати, а відображають середні виробничі витрати суб'єктів, що продають товари на міжнародній арені.

На рис 1.3 дано основні центри торгових зв'язків на міжнародному ринку, такі як:

Рис. 1.3 Схема торгових зв'язків міжнародного ринку

Джерело: розроблено на основі [4]

Проведений аналіз показав, що міжнародний ринок являє собою сферу послідовної товарно-грошової взаємодії між націями, що ґрунтується на міжнародному поділі праці та різноманітних факторах виробництва.

У роботах деякі автори [4] визначають, що світовий ринок характеризується кількома основними ознаками таких як: продаж товарів за межами національних

кордонів, що сприяє глобальному обміну товарами та послугами; рух товарів між країнами, який формується не лише внутрішнім і зовнішнім попитом і пропозицією, але й ширшою динамікою міжнародних економічних взаємодій; ринок функціонує як механізм для оптимізації використання факторів виробництва; надання інформації про найефективніші сфери, країни або регіони для ефективного використання цих факторів; витіснення товарів та їх виробників з міжнародної торгівлі, якщо вони не можуть підтримувати міжнародні стандарти якості продукції за конкурентними цінами.

Нами визначено, що світовий ринок впливає на результат складної взаємодії економічних сил, сприяючи глобальній торгівлі через обмін товарами та послугами через кордони, а також заохочуючи ефективність, оптимізацію та дотримання міжнародних стандартів.

Світовий ринок можна класифікувати за двома вимірами: матеріально-технічна сфера, що характеризується міжнародним поділом праці, і соціально-економічний вимір, що відображає економічний поділ суб'єктів на окрему національно-економічну форму, яка формує товарно-грошові відносини між ними.

Аналіз показав, що до учасників світового ринку відносяться суб'єкти різних рівнів, зокрема державні органи (центральні, регіональні, муніципальні), підприємства, організації, міжнародні структури, що надають фінансову та кредитну допомогу, інвестиційні фонди, транснаціональні корпорації, міжнародні об'єднання, фізичні особи [5]. Суб'єкти світового ринку здійснюють обмін товарами та послугами через міжнародну торгівлю, а також використовують фактори виробництва.

Інфраструктуру світового ринку формують з міжнародних економічних, фінансових і кредитних установ, а також організацій глобального значення, таких як СОТ, Міжнародна торгова палата, Міжнародний валютний фонд, а також з організацій регіонального значення, таких як Європейський банк реконструкції та розвитку.

За ознакою об'єкта, що визначає структуру світового ринку, нами виділено на рис. 1.4 сегменти ринку такі як: світовий ринок, ринок товарів та послуг, ринок робочої сили, ринок капіталу, ринок цінних паперів та валютний ринок.

Рис. 1.4 Структура світового ринку

Джерело: розроблено на основі [6]

Деякі автори у роботах [7] визначають, що основним зовнішнім показником, який підтверджує існування світового ринку, є переміщення товарів і послуг через національні кордони, що свідчить про переважання міжнародної торгівлі. Міжнародна торгівля являє собою спільну зовнішньоторговельну діяльність усіх країн світового співтовариства. Термін «зовнішня торгівля» зазвичай відноситься до торговельної діяльності конкретної країни, у застосуванні до торгівлі між двома країнами використовуються терміни «міждержавна», «взаємна» або «двостороння торгівля». У ширшому масштабі терміни «міжнародна торгівля»

або «світова торгівля» використовуються для позначення торговельної діяльності, в якій беруть участь усі країни. Важливо зазначити, що міжнародна торгівля, так само як зовнішня та міждержавна торгівля, виходить за межі матеріальних товарів і також включає послуги, які можуть не мати фізичної форми та мати різні параметри порівняно з товарами.

Міжнародна торгівля включає дві взаємопов'язані категорії: експорт та імпорт, і визначається торговим балансом та обсягами торгівлі. Експорт охоплює продаж і вивезення товарів за межі країни, тоді як імпорт включає закупівлю товарів за кордоном та їх ввезення в країну. Торговий баланс визначається різницею між вартістю експорту та імпорту, в той час як обсяг торгівлі – це сума вартості експорту та імпорту.

Нами визначено, що обсяги експорту та імпорту піддаються впливу різноманітних факторів. Однак, за незмінних умов, розміри експорту визначаються рівнем надлишкової пропозиції товарів, тоді як обсяги імпорту залежать від рівня додаткового попиту на товари. Товари можуть бути повернені з таких причин, як ремонт, реконструкція або виставка на міжнародному заході. Повторний імпорт регулюється спеціальними правилами та документацією, оскільки органи влади повинні переконатися, що товари є такими ж, як ті, що були спочатку експортовані. Як реекспорт, так і реімпорт підкреслюють гнучкість і складність глобальної торгівлі. Вони підпадають під дію законів міжнародної торгівлі, митних правил і угод між країнами.

Світовий ринок ілюструє первинні функціональні зв'язки між внутрішнім попитом і пропозицією в міжнародному масштабі, встановлюючи кількісні виміри експорту та імпорту. На ці параметри впливають коливання та зміни в динаміці виробництва, капітальних інвестиціях, цінах, процентних ставках та інших економічних показниках. Важливо розрізняти загальну економічну ситуацію та стан товарних ринків. Загальна економічна ситуація окреслює загальний стан глобальної економіки або колективної економіки конкретної країни чи групи країн.

Деякі автори у роботах [8] визначають, що в умовах глобалізації світової економіки та діяльності трансатлантичних компаній, які працюють у сфері виробництва широкого асортименту товарів повсякденного та довготривалого використання, відсоток ринку як сполучної ланки між виробниками та споживачами зростає. Ринок – це сфера обміну і система товарно-грошових відносин між виробниками і споживачами матеріальних благ і послуг. Цей механізм є одним із основних досягнень людства на всіх етапах його розвитку.

На основі аналізу нами розроблена схема основних функцій ринку (рис 1.5).

Рис.1.5 Схема основних функцій ринку

Джерело: розроблено на основі [11]

Як показав аналіз, регулююча функція впливає на всі етапи економічних процесів — виробництво, обмін, розподіл і споживання. Вона визначає розподіл ресурсів як на мікро-, так і на макрорівнях, регулюючи попит і пропозицію. Процес, коли підприємці, керуючись ринковими цінами та прагненням

максимізувати прибуток, спрямовують свої ресурси на виробництво товарів, які користуються попитом.

Стимулююча функція спонукає виробників ринку постійно вдосконалювати процеси виробництва, скорочувати витрати та підвищувати якість товарів і послуг, щоб залучити споживачів. Це постійне прагнення до вдосконалення веде до інвестицій в дослідження та розробки, що призводить до інновацій та прогресу в технологіях. Постійне прагнення залучити споживачів призводить до появи різноманітного асортименту продуктів і послуг на ринку. Стимулююча функція створює конкурентне середовище, яке діє регулюючою силою, запобігаючи монополіям і сприяючи створенню середовища, в якому компанії повинні постійно прагнути перевершити одна одну [8]. Оскільки підприємства стають більш ефективними та конкурентоспроможними, вони можуть розширювати свою діяльність, створювати більше робочих місць і стимулювати економічний розвиток.

Функція розподілу дозволяє ринку додатково визначати доходи для виробників і споживачів на основі ціни, розрізняючи їхні можливості та рівень життя. Ціни на товари та послуги безпосередньо впливають на доходи виробників і купівельну спроможність споживачів. Добре функціонуючий ринок винагороджує ефективне виробництво, високоякісні пропозиції та інновації вищими цінами, сприяючи збільшенню прибутку та прибутку виробників [8]. Доходи споживачів, у свою чергу, визначають їх купівельну спроможність. Розподіл доходів між споживачами впливає на їх здатність дозволити собі різні товари та послуги. Вищі доходи, як правило, призводять до покращення рівня життя, надаючи споживачам доступ до ширшого асортименту продуктів.

Інформаційна функція виступає життєво важливим джерелом інформації, ринок служить механізмом, за допомогою якого інформація про попит і пропозицію передається через ціни. Ця інформація допомагає учасникам приймати обґрунтовані рішення, визначаючи вигідні напрямки виробництва та споживання. Ціни на ринку виступають сигналами, що несуть інформацію про відносну дефіцитність товарів і послуг [9]. Зміни цін забезпечують швидкий

зворотний зв'язок щодо змін у динаміці попиту та пропозиції. Ринкову інформацію використовують для управління ризиками. Наприклад, виробники можуть коригувати рівень виробництва в очікуванні майбутніх змін попиту, а інвестори можуть приймати рішення на основі ринкових тенденцій і економічних показників.

Інтеграційна функція ринку сприяє об'єднанню різноманітних економічних суб'єктів, таких як підприємства, галузі та окремих осіб, в єдину систему, як у внутрішньому масштабі всередині країни, так і в глобальному масштабі на світовому ринку, залежно від обсягу ринку. Ця функція сприяє створенню єдиного економічного простору, сприяючи економічній координації та співпраці. На національному рівні інтеграційна функція сприяє розвитку єдиного внутрішнього ринку. Це передбачає безперервний потік товарів, послуг і капіталу між регіонами всередині країни, що зменшує бар'єри для торгівлі та сприяє економічній згуртованості. У глобальному масштабі інтеграційна функція сприяє взаємозв'язку національних ринків, у результаті чого формується світовий ринок. Ця глобальна інтеграція дозволяє переміщувати товари, послуги та інвестиції через кордони, створюючи взаємопов'язану та взаємозалежну глобальну економічну систему.

У роботах [11] деякі автори визначають, що інтеграційна функція сприяє економічній координації шляхом узгодження діяльності різних суб'єктів господарювання. Така координація має важливе значення для оптимізації розподілу ресурсів, оптимізації виробничих процесів і забезпечення ефективного функціонування економіки в цілому. Економічна інтеграція заохочує співпрацю між різними економічними агентами, включаючи підприємства, уряди та споживачів. Співпраця стає вирішальною для вирішення спільних проблем, досягнення спільних економічних цілей і використання колективних переваг.

Нами визначено, що ринок як економічна категорія вимагає розгляду його структури та елементів з яких він складається і які взаємодіють один з одним. Класифікація ринку, його поділ на групи та види наведено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Класифікація ринкових структур, їх поділ на групи та види

Класифікаційні ознаки	Види ринків
До господарських цілей	Фінансовий ринок - Ринок капіталу - Кредитний ринок - Ринок цінних паперів - Валютний ринок Ринок праці Ринок засобів виробництва Ринок інформації Ринок інтелектуальної власності
За територіальною ознакою	Місцевий ринок Національний (внутрішній) ринок Світовий (зовнішній) ринок
Відповідно до норм чинного законодавства	Легальний (офіційний) ринок Нелегальний (тіньовий) ринок
За умовами акції	Вільний ринок Монополізований ринок Регульований ринок
Залежно від мети учасників ринку та видів торгівлі	Оптовий ринок Роздрібний ринок

Джерело: складено на основі [11]

Аналіз показав, що розвиток ринку і ринкових відносин залежить від розвитку його складових і має такі характеристики як: прозорість і доступність ринку відзначається своєю здатністю необмежено брати участь у купівлі та продажу, що дозволяє учасникам вільно входити і виходити з нього. Ринок сприяє потоку матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, які забезпечує мобільність ринку. Це пов'язано з підприємницьким прагненням до збільшення прибутку, що вимагає розширення виробництва, впровадження нових технологій та інших інновацій.

Кожен учасник ринку повинен мати доступ до точної інформації щодо попиту, пропозиції, рівня прибутку тощо. Ця доступність дозволяє приймати обґрунтовані рішення. Для сприяння ринковим відносинам вкрай важливо обійти монополії виробників. Ринок процвітає завдяки різноманітності та конкуренції, надаючи як продавцям, так і покупцям свободу вибору. Товари мають бути доступними за цінами, які приносять взаємну вигоду покупцям і продавцям. Ціни виникають внаслідок взаємодії між попитом і пропозицією на відкритому ринку через торгівлю.

Ринкова система, яку в загальному вигляді можна визначити як ринок, виконує роль не тільки механізму, який дозволяє суспільству розподіляти ресурси та продукти, а й забезпечує конкретну реалізацію цих рішень на практиці. Ефективне функціонування ринкового механізму залежить від попиту, пропозиції та ціни.

1.2 Фактори впливу на продовольчий ринок України

Сучасне суспільство розвивається серед різноманітних викликів. Не рівномірне виробництво та споживання продуктів харчування, неналежне просування сільськогосподарського виробництва закладає основу для проблем, пов'язаних з харчовими продуктами, і становить пов'язані з ними ризики. Стабільність продовольчих поставок залежить від робочого стану та розвитку продовольчих і сільськогосподарських ринків. Ринки, де відбувається торгівля, сприяють ефективному розповсюдженню продовольчих товарів. Їх просування залежить від рівня виробничо-комерційної взаємодії основних суб'єктів господарювання, фінансових можливостей споживачів, застосування маркетингових стратегій та інших факторів.

Ринок продовольства визначає взаємовідносини між учасниками ринку, рух соціально-економічних процесів, організацію сільськогосподарського виробництва та загальний стан аграрного сектору. Серед одних з найактуальніших

завдань сучасної соціально-економічної політики України є формування збалансованих регіональних ринків продовольства для задоволення попиту населення на високоякісні товари вітчизняного виробництва.

Деякі автори [12] визначають, що продовольчий ринок є складовою частиною національного ринку, де об'єктом торгівлі виступають сільськогосподарські товари та продукти харчування. Основною метою та завданням функціонування продовольчого ринку є забезпечення потреби держави в продовольчих товарах.

Серед факторів, що стримують зростання внутрішнього продовольчого ринку, є неефективне сільськогосподарське виробництво, диспропорції в ціноутворенні, значний ступінь зношеності основних засобів підприємств АПК та харчової промисловості, недостатній рівень просування в ланцюгах поставок, торгово-збутова, а також фінансова, кредитна та інформаційна інфраструктура. Вирішення цього широкого спектру викликів у сучасному стані вітчизняного продовольчого ринку зумовлює необхідність пошуку оптимальних організаційно-економічних механізмів, здатних сприяти його всебічному розвитку.

Потреба в продовольчих товарах представляє собою складну економічну систему, що включає в себе багато елементів та взаємозв'язків між ними. Нами визначено фактори (Додаток А), які впливають на його формування та функціонування. Проведений аналіз показав, що фактори: економічного зростання регіону, обсяг попиту, взаємодія пропозиції і попиту, органи загальнодержавного та регіонального управління та фактор непрямого впливу, відіграють важливу роль у визначенні доступності споживчих товарів і послуг на регіональному ринку, формуючи відповідний попит з боку населення [13].

Маркетинг продовольчих товарів відіграє важливу роль в процесі виробництва, продажу та задоволення покупців. До основних показників, що впливають на маркетинг продовольчих товарів, відносяться: стратегії ціноутворення, переважаючі ринкові умови, інфраструктура ринку, баланс між попитом і пропозицією харчових продуктів, інституційна підтримка, фінансові обмеження, з якими стикаються споживачі, а також фактори циклічного та

економічного зростання. Ефективність маркетингу продовольчих товарів тісно пов'язана з інфраструктурою ринку, який має сприяти оптимальному співставленню інтересів продавців і покупців.

Ринкова інфраструктура будучи найважливішим посередником між виробниками та споживачами, відіграє важливу роль у сприянні успішним транзакціям [14]. Це дозволяє виробникам ефективно продавати свої товари, створюючи платформу або структуру, яка забезпечує доступність і видимість. Одночасно пропонує покупцям вигідні умови для придбання продукції в потрібному асортименті та кількості. Інфраструктура допомагає створювати конкурентоспроможні ринки, створюючи кращий вибір і потенційно сприятливіші ціни для споживачів. Інфраструктура сприяє здоровій ринковій конкуренції, забезпечуючи рівні умови для виробників. Ця конкуренція може стимулювати інновації, покращувати якість продукту та пропонувати споживачам більш широкий спектр можливостей.

На основі аналізу нами розроблена схема факторів формування продовольчого ринку, які є важливою передумовою для визначення динаміки товаропросування продовольчих товарів (рис. 1.6). До факторів формування входять: соціально-економічні, політико-правові та територіальні.

Соціально-економічні фактори охоплюють уподобання, поведінку та спосіб життя споживачів. Ці фактори впливають на попит на певні види харчових продуктів, режими харчування та готовність платити за певні атрибути, такі як органічні або місцеві продукти. Політико-правові фактори охоплюють нормативно-правову базу, що регулює харчову промисловість. Правила, пов'язані з безпекою харчових продуктів, маркуванням, рекламою та торговельними угодами, впливають на те, як харчові продукти виробляються, продаються та продаються.

Рис. 1.6 Схема факторів формування продовольчого ринку

Джерело: розроблено на основі даних [13]

Аналіз показав, що державна політика, включаючи сільськогосподарську політику, субсидії та правила імпорту/експорту, безпосередньо впливає на виробництво, розподіл і доступність харчових продуктів. Міжнародні торгові угоди та дипломатичні відносини впливають на імпорт та експорт харчових продуктів. Інфраструктура для транспортування, зберігання та розподілу має вирішальне значення для визначення того, наскільки ефективно харчові продукти можуть досягати споживачів.

Деякі автори у роботах [14] визначають, що реалізація потенціалу в харчовому секторі, пов'язаного з виробництвом сільськогосподарської продукції та функціонуванням ринку, невід'ємно пов'язана зі станом його інфраструктури, комплексної мережі допоміжних ланок та інституцій, що забезпечують ефективне

функціонування аграрної економіки. Фундаментальний принцип, який керує створенням, розвитком інфраструктури і полегшує маркетинг продовольчих товарів, полягає в забезпеченні стійких конкурентних переваг для всіх суб'єктів у ланцюзі постачання харчових продуктів: виробників, оптових торговців, роздрібних торговців та кінцевого споживач.

Розвиток маркетингової інфраструктури продовольчих товарів залежить від ефективного функціонування цієї інфраструктури як посередника між продавцями та покупцями. Він охоплює набір умов і факторів, які впливають на ринкову динаміку, включаючи зміни в попиті, пропозиції та цінах, з головною метою підвищення конкурентоспроможності харчових продуктів. Весь процес контролюється державними, центральними та місцевими органами влади, забезпечуючи нормативний контроль.

Забезпечення ефективної діяльності виробників продуктів є недосяжним без створення та використання ефективних та раціональних систем розподілу продукції, що відповідають перспективам усіх учасників ринкових процесів. Наприклад, на підприємствах роздрібної торгівлі стає обов'язковим уважний аналіз динаміки товарних запасів, факторів, що визначають їх еволюцію, складу товарного асортименту, оборотності запасів. Це оцінювання має на меті оцінити ефективність управління запасами та його вплив на діяльність торгової компанії.

У роботах деякі автори [14] визначають, що розвиток роздрібної торгівлі продовольчими товарами залежить від спектра факторів, що постійно змінюються, включаючи політико-правові, соціально-економічні, демографічні, географічні, транспортні, організаційно-технологічні, управлінські та фінансові впливи. Тому суттєве значення має поєднання прямих і непрямих методів державного регулювання і прогнозування. Метою державного впливу є формування оптимальної структури роздрібної торгівлі продовольчими товарами, забезпечення доступу споживачів до цих товарів тощо. В Україні затверджено правила розвитку роздрібної торгівлі продовольчими товарами [15], які здійснюються як ринковим саморегулюванням, так і дотриманням державної політики.

Нами визначено чинники, які впливають на розвиток роздрібно́ї торгівлі продовольчих товарів, а саме: цінова політика держави, що передбачає регулювання інфляційних процесів та коригування цін на основні продукти харчування; соціальна політика, яка, впливаючи на реальні грошові доходи, впливає на споживчий попит на продукти харчування; державна політика в агропромисловому комплексі, яка диктує обсяги внутрішнього виробництва споживчих товарів; зовнішньоекономічна політика, що впливає на імпорتنі та експортні операції.

На продовольчий ринок суттєво впливає безліч факторів, які разом формують його динаміку, тенденції та загальну структуру. Розуміння цих факторів має вирішальне значення для зацікавлених сторін, включаючи виробників, роздрібних торговців, політиків і споживачів. Аналіз показав [17], що до основних факторів, які впливають на продовольчий ринок належать: споживчі переваги, економічні умови, технологічний прогрес, глобальна торгівля, державне регулювання, логістика тощо.

Важливу роль у формуванні продовольчого ринку відіграють споживчі переваги. Зміна способу життя, харчових уподобань і свідомості здоров'я впливає на попит на певні види продуктів харчування. Такі тенденції, як органічні та стійкі продукти харчування, дієти на рослинній основі та продукти з чистими етикетками, мають глибокий вплив на те, що споживачі обирають купувати. Економічні умови такі як: рівень доходу, рівень зайнятості та загальна економічна стабільність впливають на купівельну спроможність споживачів та їхню готовність витратити на їжу. Економічні спади можуть призвести до змін у поведінці споживачів із посиленням акценту на продуктах зі співвідношенням ціни та якості.

На різні напрямів харчового ринку впливає технологічний прогрес, від виробництва до розподілу та споживання. Такі технології, як точне землеробство, блокчейн для прозорості ланцюга постачання та інновації в харчовій промисловості сприяють підвищенню ефективності, зменшенню відходів і розробці нових продуктів харчування [20]. Глобальна торгівля та міжнародні

відносини мають глибокий вплив на продовольчий ринок. Торговельні угоди, тарифи та геополітичні події впливають на доступність і ціни харчових продуктів у глобальному масштабі. Тенденції імпорту та експорту сприяють різноманітності та доступності продуктів харчування в різних регіонах.

Державні постанови та політика відіграють вирішальну роль у формуванні продовольчого ринку. Правила, пов'язані з безпекою продовольчих товарів, маркуванням і харчовими стандартами, впливають на те, як харчові продукти виробляються, продаються та споживаються. Зміни в нормативно-правовій базі можуть мати значні наслідки для галузі. Зростаюча обізнаність про проблеми довкілля впливає на вибір споживачів і галузеву практику на харчовому ринку. Екологічна упаковка та зусилля щодо зменшення харчових відходів стають все більш важливими міркуваннями. Компанії, які використовують екологічні практики, часто отримують конкурентну перевагу на ринку.

Культурні впливи та демографічні тенденції є основними факторами харчових уподобань. Різні регіони мають різні кулінарні традиції, а демографічні зміни, такі як зростання чи старіння населення, впливають на попит на певні види їжі [23]. Етнічне розмаїття також сприяє попиту на різноманітні міжнародні кухні. Ефективність ланцюга поставок продуктів, включаючи транспортування, зберігання та розподіл, впливає на доступність і ціни харчових продуктів. Збої в ланцюжку поставок, спричинені військовим діям або стихійним лихам, можуть мати значні наслідки для продовольчого ринку.

Підвищення обізнаності про здоров'я та благополуччя призвело до попиту на більш здорові варіанти харчування. Продукти з передбачуваною користю для здоров'я, такі як функціональні продукти харчування та продукти з натуральними інгредієнтами, набувають популярності на ринку. Політична нестабільність і військові дії вплинули на виробництво продуктів харчування, торгівлю та ціни України. Зміни в державній політиці, торговельних угодах і міжнародних відносинах мають прямі наслідки для продовольчого ринку.

Як показав аналіз розуміння факторів впливу, що прямо та опосередковано діють на умови розвитку продовольчого ринку, мають вирішальне значення для

суб'єктів, які на ньому здійснюють виробничі, фінансові та економічні операції, роль держави та інших зацікавлених сторін, що надає можливість оцінювати наслідки прийняття економічних рішень і адаптуватися до мінливих ринкових умов і зробити внесок у процесі регулювання продовольчого ринку України.

1.3 Показники і методи ефективності виробництва продовольчих товарів

Ефективність у виробництві харчових продуктів охоплює багатогранний підхід, який передбачає оптимізацію різних напрямів виробничого процесу для досягнення максимального випуску з мінімальними ресурсами. Ця ефективність має вирішальне значення для забезпечення продовольчої безпеки, стійкості та економічної життєздатності сільськогосподарських систем.

Виробництво продовольчих товарів передбачає вивчення впливу економічних, політичних і технологічних факторів на глобальний потік товарів, які включають інновації, впровадження технологій, а також науково-дослідної діяльності в підвищенні глобальної конкурентоспроможності товарів. Розуміння нормативно-правового середовища, торгової політики та міжнародних угод має вирішальне значення для оцінки нормативно-правової бази світового ринку та її впливу на переміщення товарів через кордони.

Одним із основних показників ефективності виробництва є врожайність на одиницю площі, яка вимірює кількість виробленої їжі відносно площі землі, яка використовується для вирощування. Продуктивність праці — ще один важливий показник, що відображає випуск на одиницю затрат праці. Підвищення продуктивності праці передбачає використання ефективних методів ведення сільського господарства, використання відповідної техніки та забезпечення відповідної підготовки та підвищення кваліфікації сільськогосподарських працівників.

Енергоефективність набуває все більшого значення в сучасному сільському господарстві, оскільки вона оцінює енерговитрати, необхідні для виробництва одиниці продукту харчування. Практики сталого ведення сільського господарства,

такі як використання відновлюваних джерел енергії та технологій точного землеробства, можуть допомогти мінімізувати споживання енергії при максимальному збільшенні продуктивності. Ефективність використання води також має вирішальне значення, особливо в регіонах, які відчувають дефіцит води. Ефективні системи поливу, моніторинг вологості ґрунту та методи економії води можуть оптимізувати використання води у виробництві харчових продуктів.

Територіальне розміщення виробництва є основним показником ефективності виробництва, що має наслідки для економічних, соціальних та екологічних результатів. Ефективне територіальне розміщення передбачає ретельний розгляд різноманітних факторів, включаючи близькість до джерел сировини, ринковий попит, транспортні мережі та нормативне середовище. Концентрація виробничих потужностей в економічно несприятливих районах може стимулювати створення робочих місць, розвиток інфраструктури та приплив інвестицій, тим самим сприяючи економічному відродженню.

Деякі автори у роботах [24] визначають, що приведення харчової промисловості у відповідність із вимогами та правилами ЄС питання якості, безпеки та дотримання нормативної бази продукції набувають особливого значення. Якість продовольчих товарів виступає як стрижневий фактор у забезпеченні продовольчої безпеки нації. Відповідно до світових стандартів, якість охоплює набір атрибутів, що стосуються здатності об'єкта задовольняти заздалегідь визначені або очікувані потреби.

Щоб відповідати європейським стандартам, Україна вжила законодавчих заходів. Остання редакція відображена в Законі України від 23 грудня 1997 р. № 771/97-ВР «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [25]. У цьому законі, створеному відповідно до постанови № 2049, яка спрямована на державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, вживаються такі терміни, як «індивідуальні показники якості» та «безпечність».

Згідно з законодавчою базою, безпечний харчовий продукт – це продукт, який не має шкідливого впливу на здоров'я людини та вважається придатним для

споживання. Якість харчового продукту складно визначається як ступінь досконалості властивостей і відмітних ознак, які володіють здатністю задовольняти потреби, вимоги та бажання тих, хто його споживає або використовує. Цей наголос на безпеці та якості узгоджується з головною метою гармонізації харчової промисловості України з міжнародними стандартами та сприяння довірі споживачів до ринку.

Відповідно до річного звіту ДУ «Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України» [26] у 2017 році стан здоров'я населення отримав незадовільну оцінку. Ця несприятлива оцінка пов'язана з підвищеним рівнем загальної смертності, яка становить 13,7 осіб на 1000 населення, у поєднанні з відносно низькою очікуваною тривалістю життя 66,4 років для чоловіків і 76,3 років для жінок. Слід зазначити, що на ці показники здоров'я істотно впливає якість їжі.

Аналіз показав, що безпека є головним показником при виробництві продовольчих товарів. Понад 70% усіх шкідливих речовин потрапляє в організм людини через продукти харчування. Це включає виявлення та контроль потенційних небезпек, включаючи біологічні, хімічні та фізичні забруднення. Продовольчий ринок України як один із найменш захищених від неякісної продукції. Це підкреслює необхідність вирішення питань якості та безпеки продуктів для покращення загального стану здоров'я та добробуту населення України.

Обов'язком державних органів є нагляд за безпекою та якістю продукції. Основні функції в цьому питанні покладено на Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту прав споживачів. Зростання харчового ринку залежить від ефективного регулювання та наявності однозначної та прозорої законодавчої бази, зокрема щодо надійного державного нагляду для забезпечення того, щоб оператори харчового ринку дотримувалися законів щодо якості та безпеки продукції. Крім основного «харчового» закону «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»[25], який регулює взаємодію органів виконавчої влади, операторів і споживачів харчових

продуктів, законодавчу базу складають підзаконні та нормативні акти, документи, що забезпечують якість, такі як стандарти та технічні регламенти.

Якість продовольчих товарів формується на всіх етапах виробничо-збутового ланцюга, що охоплює «виробництво — переробка — продаж». Цей процес починається з обробки ґрунту, відгодівлі худоби і поширюється до кінцевої реалізації готової продукції споживачеві (1.7).

Рис. 1.7. Схема забезпечення якості харчової продукції

Джерело: розроблено на основі даних [28]

Аналіз показав, що на механізм забезпечення якості товарів впливають такі фактори, як: законодавство у сфері державного регулювання якості за допомогою якого держава встановлює вимоги до підприємств і громадян; якість сировини і насінневого фонду, які залежать від факторів сфери виробництва і умов

вирощування; наявність фінансових ресурсів для підтримки якісних характеристик продукції; умови транспортування, зберігання та реалізації продукції, які впливають на якість продукції; відгуки споживачів, адже якість визначається в першу чергу безпекою та властивостями продукції, виходячи з уподобань споживачів; кваліфікація персоналу та організація управління на виробництві забезпечує відповідність кадрів зростаючим вимогам сучасного виробництва та підвищує зацікавленість у їх максимальній продуктивності праці; механізми контролю за дотриманням умов безпеки та якості, а також дотриманням чинних стандартів, норм і правил на всіх етапах циклу виробництва та реалізації; проблеми, пов'язані з фальсифікацією торгових марок та відсутністю ефективної системи контролю.

Метод оцінки хімічної безпеки передбачає виявлення та пом'якшення ризиків, пов'язаних із хімічними забруднювачами. Це стосується пестицидів, гербіцидів, харчових добавок, консервантів та інших хімічних речовин, які можуть міститися в їжі. Державні санітарні правила [29] встановлюють гранично допустимі концентрації окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах. Забороняється обіг харчових продуктів та інгредієнтів, якщо вони містять забруднюючі речовини, що перевищують встановлені гранично допустимі рівні.

Оцінка фізичної небезпеки передбачає виявлення та пом'якшення ризиків, пов'язаних із сторонніми предметами, які можуть ненавмисно потрапити в харчові продукти. Це включає заходи щодо запобігання забрудненню склом, металом, деревом або іншими фізичними забрудненнями під час виробництва та пакування. Радіологічна безпека гарантує, що харчові продукти не забруднені радіоактивними речовинами. Це особливо актуально в областях, де існує ризик опромінення радіоактивними матеріалами, і це передбачає тестування та моніторинг радіоактивності.

У регіонах, де генетично модифіковані організми підлягають регулюванню є наявності ГМО в продуктах харчування [31]. Суворі правила регулюють використання, маркування та безпеку генетично модифікованих інгредієнтів. Якість води та повітря, що використовуються у виробництві продуктів, має

важливе значення для запобігання зараженню. Метод передбачає тестування джерел води та якості повітря, щоб переконатися, що вони відповідають встановленим стандартам і не вносять забруднювачів у процес виробництва продовольчих товарів на що безпосередньо впливає дотримання правил гігієни.

Безпеки харчової продукції - це безперервний процес, який включає постійний моніторинг і вдосконалення. Регулярні перевірки, аудити та коригування протоколів безпеки сприяють збереженню та підвищенню безпеки товарів з часом.

Аналіз харчування часто проводиться відповідно до дієтичних рекомендацій, встановлених органами охорони здоров'я [32]. Це гарантує, що продукт відповідає рекомендованим поживним нормам для певних груп населення. Харчові етикетки надають споживачам інформацію про харчовий вміст продукту на порцію. Виробники продуктів можуть проводити постійні аналізи, щоб покращити харчовий профіль своїх продуктів, відповідаючи на запити споживачів щодо більш здорових варіантів і розвиваючи науку про харчування.

Розвиток ринку продовольчих товарів залежить від ефективного регулювання та наявності чітких і прозорих нормативно-правових актів передусім найдієвішою є Системи аналізу ризиків і критичних контрольних точок (НАССР) — це систематичний підхід до ідентифікації, оцінки та контролю загроз безпеки харчових продуктів. Він передбачає ретельний аналіз усього процесу виробництва продовольчих товарів, від постачання сировини до кінцевого продукту. Визначаються критичні контрольні точки (ККТ) і вживаються заходи для запобігання, усунення або зменшення потенційних небезпек у цих точках.

Забезпеченню безпеки продукції шляхом ідентифікації та контролю небезпечних інгредієнтів сприяє система контролю безпечності харчових продуктів НАССР та міжнародні системи управління якістю [35], включаючи серію ISO 9000 для систем управління якістю, серію ISO 14000 для систем управління навколишнім середовищем та серію ISO 22000 для систем управління безпечністю харчових продуктів.

В таблиці 1.2 нами дано стан впровадження системи НАССР та міжнародної системи управління якістю на підприємствах харчової та переробної промисловості України за галузевою класифікацією.

Таблиця 1.2

Впровадження системи НАССР та міжнародних систем управління якістю на підприємствах харчової промисловості України (в розрізі галузей)

Галузь	Відповідно до вимог						Всього		Система НАССР	
	ISO серії 9000		ISO серії 14000		150 серії 22000					
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
М'ясопереробна	4	57	1	12	20	94	25	163	30	62
Молокопереробна	5	65	2	8	19	88	26	161	26	75
Спиртова	3	26	0	1	2	8	5	35	2	2
Олієжирова	0	32	0	2	2	58	2	92	2	18
Цукрова	3	15	1	1	3	10	7	26	6	15
Кондитерська	7	29	1	2	7	51	15	82	5	29
Хлібопекарська та макаронна	15	28	7	1	36	35	58	64	33	30
Інші	9	151	2	16	39	208	50	375	46	111
Усього по Україні	46	403	14	43	128	552	188	998	150	342

*1- у стані розробки та впровадження; 2-впроваджено (сертифіковано)

Джерело: складено на основі даних [36]

Аналіз показав, що відповідно до вимог в м'ясопереробній галузі було впроваджено найбільшу кількість міжнародних систем управління якістю. Цукрова галузь впровадила найменшу кількість відповідно до міжнародних умов. В хлібопекарській макаронній галузі у стані розробки та впровадження найбільша кількість міжнародних систем. Олієжирова галузь - найменша кількість міжнародних систем управління якістю на підприємствах харчової промисловості України.

Основним ефектом від впровадження НАССР є розширення входу в нові роздрібні мережі та супермаркети. Це розширення створює значні можливості для збільшення продажів у цьому сегменті ринку та полегшує доступ до нових міжнародних ринків.

Деякі автори у роботах [35] визначають, що впровадженні принципи НАССР базуються на стандартах, серед яких найбільш поширеними є ДСТУ 4161 (Національний стандарт України), ISO 22000, FSSC 22000 (розширена ітерація ISO 22000), IFS Food Standard (внутрішній стандарт, який використовується європейські роздрібні мережі) та GLOBAL STANDARD FOR FOOD SAFETY (британський стандарт). Підвищення кваліфікації та підзвітності виробничого персоналу та приведення всіх виробничих потужностей до стандартів НАССР потребує значних фінансових вкладень. Це включає модернізацію інфраструктури та її постійну підтримку на рівні, здатному забезпечити безпеку споживачів. Витрати, пов'язані з впровадженням НАССР, відрізняються залежно від країни, сектору харчової промисловості та масштабу підприємства.

Нами визначено, що впровадження системи НАССР та наявність сертифікату не забезпечує автоматичного доступу вітчизняних виробників до ринку ЄС. Їхня продукція має відповідати стандартам безпеки, описаним у постановах і директивах ЄС. Такі організації, як Глобальна ініціатива з безпеки харчових продуктів (GFSI) і Європейська організація з акредитації (EA) включають європейські торгові мережі і можуть встановлювати послідовні вимоги до виробників продовольчих товарів у ЄС.

Міністерство аграрної політики та продовольства України відіграє важливу роль у сприянні гармонізації європейських і міжнародних стандартів у межах своєї компетенції. Це передбачає розробку стандартів та інших національних нормативних документів відповідно до міжнародних (регіональних) та прирівняних до них стандартів. Основною метою є гармонізація стандартів, дотримання яких підтверджує відповідність продукції встановленим вимогам технічних регламентів.

Гармонізація вітчизняних стандартів з міжнародними правилами і вимогами формує необхідні передумови для зростання конкурентоспроможності продукції та забезпечує можливість розвитку експортоорієнтованого виробництва. Якість і безпечність продовольства є важливою умовою забезпечення його конкурентоспроможності на ринку.

Висновок до розділ 1

Дослідження показало, що структура світового ринку — це складна взаємодія політичних, економічних, технологічних, культурних, екологічних, правових і фінансових факторів. Структура не лише відображає динаміку світової торгівлі, але й визначає, як нації, підприємства та споживачі взаємодіють на міжнародній арені.

Згідно проведеного дослідження зроблено висновок, що до факторів впливу на продовольчий ринок відносяться: економічне зростання регіону, обсяг попиту, взаємодія пропозиції і попиту, органи загальнодержавного та регіонального управління та фактор непрямого впливу. Вони відіграють важливу роль у визначенні доступності споживчих товарів і послуг на кожному регіональному ринку, формуванні відповідного попиту з боку населення.

Ефективність виробництва продовольчих товарів є багатограним процесом, який включає оцінку різних напрямів для забезпечення безпеки, якості та привабливості товарів. Ця комплексна оцінка має вирішальне значення для задоволення очікувань споживачів, дотримання нормативних стандартів і збереження конкурентоспроможності на динамічному харчовому ринку.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СВІТОВОГО РИНКУ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ

2.1 Харчова промисловість, як пріоритетна галузь продовольчого ринку

Продовольчий ринок формується різноманітними галузями економіки, які вносять свій внесок у загальну структуру, динаміку та функціональність ринку. Світовий ринок продовольчих товарів формується на основі різних підходів та напрямів. Нами визначено такі види ринків як: сільськогосподарське виробництво, переробно-виробнича галузь, торгівля та фактори: дистрибуції та логістики, роздрібної торгівлі, попит та пропозиція, регуляторні та політичні, маркетинг та брендинг, технологій та інновацій, екологічний.

Так, сільськогосподарське виробництво - це основна галузь, яка включає вирощування сільськогосподарських культур, тваринництво та іншу сільськогосподарську діяльність. Обсяг, ефективність і сталість сільськогосподарського виробництва безпосередньо впливають на доступність і різноманітність харчових продуктів на ринку. Переробно-виробнича галузь передбачає перетворення сільськогосподарської сировини на споживчі продукти харчування. Це включає такі види діяльності, як обробка харчових продуктів, пакування та створення продуктів з доданою вартістю. Ефективність та інновації в цій галузі впливають на різноманітність і якість продуктів харчування, доступних споживачам.

Торгівля, як галузь економіки передбачає міжнародний обмін продуктами харчування. Це включає імпорتنу та експортну діяльність, дотримання міжнародних стандартів та участь у глобальних ланцюгах поставок. Глобальна торгівля впливає на різноманітність і доступність харчових продуктів у глобальному масштабі [37].

Певне значення має фактор дистрибуції та логістики, який охоплює рух харчових продуктів від виробників до споживачів. Він включає транспортування, складування та управління логістикою. Ефективність дистрибуційної мережі

впливає на доступність продуктів харчування, особливо з точки зору географічного охоплення та своєчасної доставки.

Роздрібна торгівля є однією із галузей, де споживачі безпосередньо взаємодіють з продуктами харчування. Це включає в себе продуктові магазини, супермаркети, фермерські ринки та онлайн-платформи. На галузь роздрібною торгівлі впливають уподобання споживачів, стратегії ціноутворення, маркетинг і загальний досвід покупки. Важливим є попит та пропозиція, які пов'язані з продовольчим ринком. За допомогою факторів, що впливають на їхні рішення про покупку, є життєво важливим для виробників, роздрібних торговців і політиків.

Регуляторні та політичні фактори включає державний нагляд і правила, які регулюють різні напрями харчового ринку. Це включає стандарти безпеки харчових продуктів, вимоги до маркування, торгову політику та сільськогосподарські субсидії. Нормативно-правова база формує поведінку бізнесу на продовольчому ринку. Маркетинг і брендинг відіграють вирішальну роль у формуванні споживчого сприйняття та переваг. Цей фактор передбачає рекламу, промо-акції та створення айдентики бренду. Ефективні маркетингові стратегії впливають на вибір споживачів і сприяють успіху харчових продуктів на конкурентному ринку [38].

Фактор технології та інновацій охоплює інтеграцію технологічних досягнень у сільському господарстві, переробці, розподілі та роздрібній торгівлі. Такі інновації, як точне землеробство, блокчейн для прозорості ланцюга постачання та платформи електронної комерції, сприяють ефективності та модернізації харчового ринку.

Сталий розвиток пов'язаний з екологічним фактором на харчовому ринку. Це включає в себе стійкі методи ведення сільського господарства, екологічно чисте пакування та зменшення впливу на навколишнє середовище всього ланцюга постачання продуктів харчування. Споживачі та підприємства все більше віддають перевагу екологічності у своєму виборі.

Розуміння взаємодії між цими галузями має важливе значення для зацікавлених сторін на харчовому ринку, щоб адаптуватися до тенденцій, що

розвиваються, задовольнити запити споживачів і зробити внесок у стійкий і нестійкий ринок продуктів харчування. Харчова промисловість вносить значний внесок в економіку України, приносячи значні доходи та створюючи можливості для працевлаштування. Вона охоплює широкий спектр видів діяльності, від сільськогосподарського виробництва до харчової промисловості та виробництва.

У роботах [38] деяких авторів визначають, що на відміну від інших європейських держав, Україна має найвигідніший природний, людський, геополітичний і ресурсний потенціал для сприяння розвитку харчової промисловості. Розумне використання цих ресурсів могло б забезпечити Україні гідну позицію як на світовому, так і на регіональному ринку продовольства. Проте до загострення продовольчої проблеми призводить низка негативних тенденцій, зокрема нестабільна ситуація в країні та порушення функціонування глобальних ланцюгів поставок через воєнні дії, волатильність валютного ринку, значне зростання цін на продукти харчування та комунальні послуги.

Україна залишається значним виробником різноманітних харчових продуктів і входить до десятки країн світу за показниками виробництва окремих зернових, зернобобових культур, цукрових буряків, цукру, насіння соняшнику, соняшникової олії, картоплі, деяких фруктів і овочів, а також молока та яєць.

Для успішного розвитку харчової промисловості треба мати ефективну сировинну базу, яка використовується у виробництві харчових продуктів. Особлива роль і важливість сировинного чинника полягає в його внеску в якісний склад харчових продуктів і суттєвому впливі на найважливіші економічні показники, зокрема формування собівартості виробництва і, як наслідок, ціноутворення кінцевого продукту. Це ціноутворення, у свою чергу, визначає потенціал для забезпечення ефективного зростання галузі.

Сировинна база практично всіх галузей харчової промисловості охоплює продукцію сільського господарства (як рослинництва, так і тваринництва) та різних галузей промислового походження таких як: мінеральні продукти (сіль і сода), синтетичні барвники, консерванти, а також продукти вторинного

виробництва харчової промисловості, такі як борошно, цукор, олія, масло, виноматеріали, дріжджі тощо.

Структура сировинного забезпечення харчового виробництва представлена у виді кругової діаграми на рис 2.1.

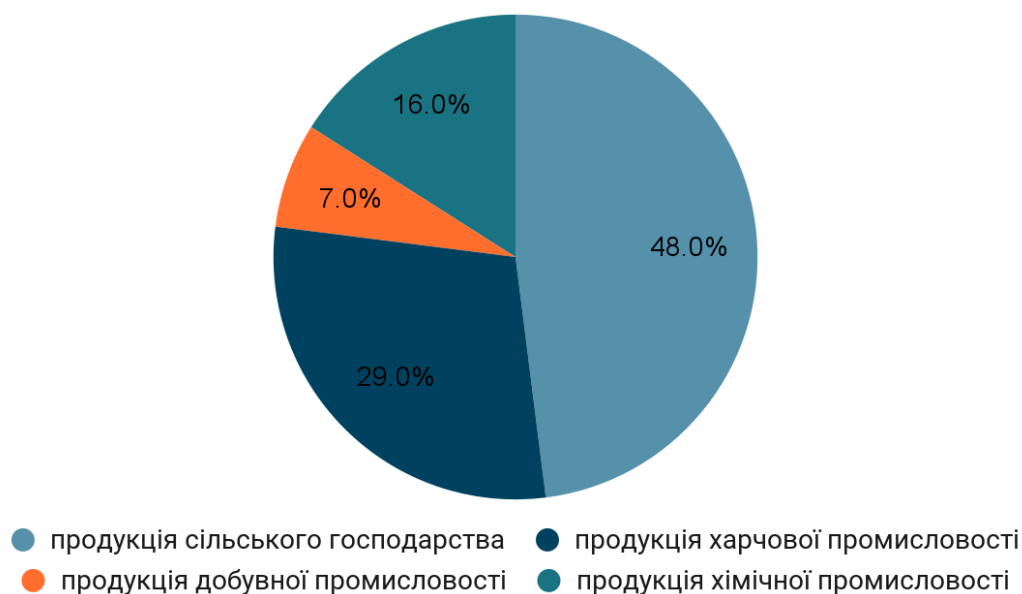

Рис. 2.1 Частка складової в структурі сировинного забезпечення харчового виробництва за 2022 рік.

Джерело: розроблено на основі [39]

Аналіз показав, що продукція сільського господарства займає найбільшу частку у забезпеченні сировиною для виробництва продуктів харчування. Ці продукти включають зернові культури, худобу та інші ресурси, отримані від сільськогосподарської діяльності. Більшість інгредієнтів, що використовуються в харчовій промисловості, таких як зерно, фрукти, овочі, м'ясо та молочні продукти, походять із сільського господарства. Сільськогосподарський сектор забезпечує широкий спектр сировини, необхідної для виробництва продуктів харчування. Культури вносять такі інгредієнти, як зерна для злаків, насіння олійних культур для приготування олії та різні фрукти та овочі для оброблених харчових продуктів. Галузь тваринництва забезпечує найбільш цінними продуктами

харчування (м'ясо, молоко, яйця) та інші продукти тваринного походження, які використовуються в багатьох продуктах харчування.

Виробництво сільськогосподарської сировини для харчової промисловості пов'язане з наявністю та якістю земельних ресурсів. Стан земельних ресурсів впливає на кількість і якість виробленої сировини. За даними Державного земельного кадастру України [42] у 2023 р. визначено про 24,7 млн. земельних ділянок загальною площею 44,4 млн га, що становить 72,0% від загальної території України, зокрема 16,5 млн земельних ділянок сільськогосподарського призначення загальною площею 32,8 млн гектарів. Посівні площі під сільськогосподарські культури зменшилися у 2022р. порівняно з 2021 р. на 4175 тис.га у культури зернові та зернобобові, 1427 тис.га соняшнику та інших культур в основному за рахунок скорочення посівів через воєнні дії, наявність вибухонебезпечних предметів, тимчасово окупованих територій. В таких областях як: Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Запорізька, Миколаївська, Сумська, Харківська, Херсонська та Чернігівська було зупинений доступ користувачів до Державного земельного кадастру.

Для аналізу рядів динаміки нами визначено абсолютний приріст (Δ_A), який характеризує абсолютний розмір “збільшення чи зменшення” рівня ряду y_n за певний період часу і обчислюється як різниця рівня ряду.

Базисний:

$$\Delta_A = y_n - y_0 \quad (2.1)$$

Ланцюговий:

$$\Delta_A = y_n - y_{n-1} \quad (2.2)$$

де y_n - поточний рівень;

y_0 - початковий рівень ряду;

y_{n-1} - попередній рівень ряду [44]

За обчисленням абсолютного приросту на прикладі культури зернові та зернобобові зроблено розрахунки:

Базисний:

$$\Delta_A = 11773 - 15283 = -3510$$

Ланцюговий:

$$\Delta_A = 11773 - 15948 = -4175$$

На основі даних про площі, з яких зібрано врожай сільськогосподарських культур розраховані дані за 2022-2020рр. зведені в таблицю 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка площі, з якої зібрано врожай сільськогосподарських культур, тис.га

Сільськогосподарська культури	2020	2021	2022	Абсолютний приріст	
				базисний	ланцюговий
Культури зернові та зернобобові	15283	15948	11773	-3510	-4175
Соняшник	6481	6665	5238	-1243	-1427
Буряк цукровий фабричний	220	227	184	-35	-43
Картопля	1325	1283	1204	-121	-79
Культури овочеві	465	461	375	-90	-86
Культури плодові та ягідні (у плодоносному віці)	191	191	171	-20	-20

Джерело: складено на основі [39]

Як показав аналіз динаміки площі під посів сільськогосподарських культур зменшилися, зокрема: під культури зернові та зернобобові - на 3510 тис.га; соняшник - на 1243 тис.га; картоплю - на 121 тис.га; овочеві культури - на 90 тис.га. Незначні зміни відбулися у цукрового буряка - 35 тис.га та плодових і ягідних культур - 20 тис.га.

Станом на грудень 2023 року зернових культур було зібрано на площі 10,4 млн га порівняно з 9,4 млн га на відповідну дату минулого року. Намолочено 56,3 млн тонн, збільшившись з 41,9 млн тонн у попередньому році, в результаті чого врожайність склала 54,3 т/га проти 44,4 т/га минулого року. Крім того, зібрано 11,9 млн тонн соняшнику (порівняно з 9,9 млн тонн минулого року), 4 млн тонн ріпаку (3,2 млн тонн), 4,8 млн тонн сої (3,6 млн тонн), 11,3 млн тонн цукрових

буряків (8,6 мільйонів тонн). Станом на 27 листопада 2023 року порівняно з відповідною датою 2022 року площі посівів озимих зернових збільшилися на 7,8%, ріпаку озимого – на 16,5% [41].

У тваринництві обмеженнями для розширення обсягів виробництва стали низька конкурентоспроможність на зовнішніх ринках, зокрема молочної продукції, у поєднанні зі зростанням цін на електроенергію та паливо. Незважаючи на пожвавлення виробничої активності в птахівництві через поступове відновлення експорту продукції, цього було недостатньо, щоб повністю компенсувати вплив несприятливих факторів, і позитивних результатів у тваринництві досягти не вдалося.

Порівняльний аналіз показав, що ефективний розвиток таких галузей, як рослинництво та тваринництво, суттєво впливає не лише на обсяги, а й на якість та різноманітність вироблених харчових продуктів, а також на динаміку цін на продовольчому ринку країни. Такі галузі, як м'ясна, молочна та цукрова, можуть зіткнутися з дефіцитом вітчизняної сировини, незважаючи на наявні виробничі потужності. Для вирішення цієї проблеми необхідним стає залучення значних інвестицій для розвитку сировинної бази та підвищення технічного потенціалу цих підприємств. сировинне забезпечення харчової промисловості покладається на сільськогосподарське виробництво.

Основними галузями харчової промисловості, які використовують рослинну сировину, є борошномельно-круп'яна, олійно-жирова, цукрова, плодоовочева та виноробна промисловість. Нами визначено, що переробкою тваринної сировини займаються підприємства м'ясної, молочної, рибної промисловості. Кожна з цих галузей має свої відмінні методи використання сировини.

Динаміка продовольчого ринку в Україні визначається такими чинниками, як поведінка споживачів, економічні умови та міжнародні торгові відносини. Розуміння цієї динаміки має вирішальне значення для того, щоб підприємства приймали обґрунтовані рішення та залишалися конкурентоспроможними. На загальнодержавному рівні харчова промисловість займає лідируюче місце за обсягами реалізованої харчової продукції за 2017-2022 рр.

Для проведення аналізу рядів динаміки визначено темпи зростання k_p , який показує, у скільки разів рівень y_n , більший (менший) від рівня, взятого за базу порівняння. Він являє собою кратне відношення рівнів: при збільшенні рівня $k_p > 1$, при зменшенні — $k_p < 1$.

Базисний:

$$k_p = \frac{y_n}{y_0} \quad (2.3)$$

Ланцюговий:

$$k_p = \frac{y_n}{y_{n-1}} \quad (2.4)$$

де y_n - поточний рівень;

y_0 - початковий рівень ряду;

y_{n-1} - попередній рівень ряду [44].

Та темпи приросту, який обчислюється шляхом ділення абсолютного приросту, помноженого на 100, на величину рівня, з яким порівнюють.

Обчислюється також базисним і ланцюговим способом.

Базисний

Ланцюговий

$$T_{пр} = \frac{y_n - y_0}{y_0} 100 \quad (2.5)$$

$$T_{пр} = \frac{y_n - y_{n-1}}{y_{n-1}} 100 \quad (2.6)$$

Для аналізу абсолютного приросту, темпу зростання та темпу приросту на основі прикладу реалізованої продукції за 2022 рік зроблено розрахунки:

Абсолютний приріст:

Базисний

Ланцюговий

$$\Delta_A = 720865,5 - 548377,9 = 172487,6; \quad \Delta_A = 720865,5 - 842596,4 = -121730,9$$

Темп зростання:

Базисний

Ланцюговий

$$k_p = \frac{720865,5}{548377,9} = 1,3245;$$

$$k_p = \frac{720865,5}{842596,4} = 0,8555$$

Та темпи приросту

$$T_{пр} = \frac{720865,5 - 548377,9}{548377,9} 100 = 31,5\%; \quad T_{пр} = \frac{720865,5 - 842596,4}{842596,4} 100 = -14,4\%$$

Розрахунки динаміки обсягу реалізованої харчової продукції за 2017-2022 рр., зведені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Обсяг реалізованої харчової продукції за 2017-2022 рр.

Роки	Обсяг виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів						
	млн. грн.	Абсолютний приріст		Темпи зростання		Темпи приросту, %	
		базисний	ланцюговий	базисний	ланцюговий	базисний	ланцюговий
2017	548377,9	-	-	-	-	-	-
2018	589854,5	41476.6	41476,3	1,0756	1,0756	7.6	7.6
2019	616166,7	67788.8	26312,2	1,1236	1,0446	12.4	4.5
2020	678844,4	130466.5	62677,7	1,2379	1,1017	23.8	10.2
2021	842596,4	294218.5	163752	1,5365	1,2412	53.7	24.1
2022	720865,5	172487.6	-121730,9	1,3245	0,8555	31.5	-14.4

Джерело: складено на основі [42]

Аналіз динаміки в період з 2017 по 2021р. обсяг реалізованої харчової продукції має позитивну динаміку. У 2022 р. значення показника становить 720865,5 млн.грн., що на 121730,9 млн.грн. менше ніж у 2021 р.

Виявлення основної тенденції ряду динаміки може бути здійснене також методом ковзної середньої. При застосуванні цього методу фактичні рівні часового ряду замінюють середніми рівнями, розрахованими для послідовно рухомих (ковзних) збільшених інтервалів, що включають у себе m рівнів часового ряду. Розраховують середню величину $y_{\text{сер}} = \frac{1+2+3}{3}$ (2.7), при $m=3$ вона замінює другий рівень ряду, потім знаходять середню величину для 2-го, 3-го та 4-го рівнів, нею замінюють 3-й рівень ряду і т.д.

Застосувавши метод ковзних середніх вирівнюємо часовий ряд беручи за ковзний інтервал 3 роки (2017,2018,2019) і знайдемо середнє арифметичне значення:

$$y_{\text{сер}} = \frac{548377,9+589854,5+616166,7}{3} = 584799,7$$

Знайдене середнє значення відноситься до 2018 року . Зміщуємо ковзний інтервал на один рік від попереднього і знаходимо нове середнє значення, яке буде відповідати 2019 року:

$$y_{\text{сер}} = \frac{589854,5 + 616166,7 + 678844,4}{3} = 628288,5$$

Аналогічно отримуємо ряд ковзних середніх та заміняємо ними фактичні рівні. Результати розрахунків наведені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Обсяг реалізованої харчової продукції за 2017-2022 рр., вирівняний за методом ковзних середніх

Роки	Обсяг виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, млн. грн.	Ковзні середні
2017	548377,9	-
2018	589854,5	584799.7
2019	616166,7	628288.5
2020	678844,4	712535.8
2021	842596,4	747435.4
2022	720865,5	-

Джерело: складено на основі [42]

Основним недоліком методу ковзної середньої є те, що він не дозволяє отримати загальну тенденцію зміни рівнів часового ряду у вигляді математичної моделі (формули, що відображає залежність між рівнями ряду та часом), яку можна використати для прогнозування.

Для визначення перспектив розвитку харчової промисловості нами побудований тренд виробництва на рис 2.2.

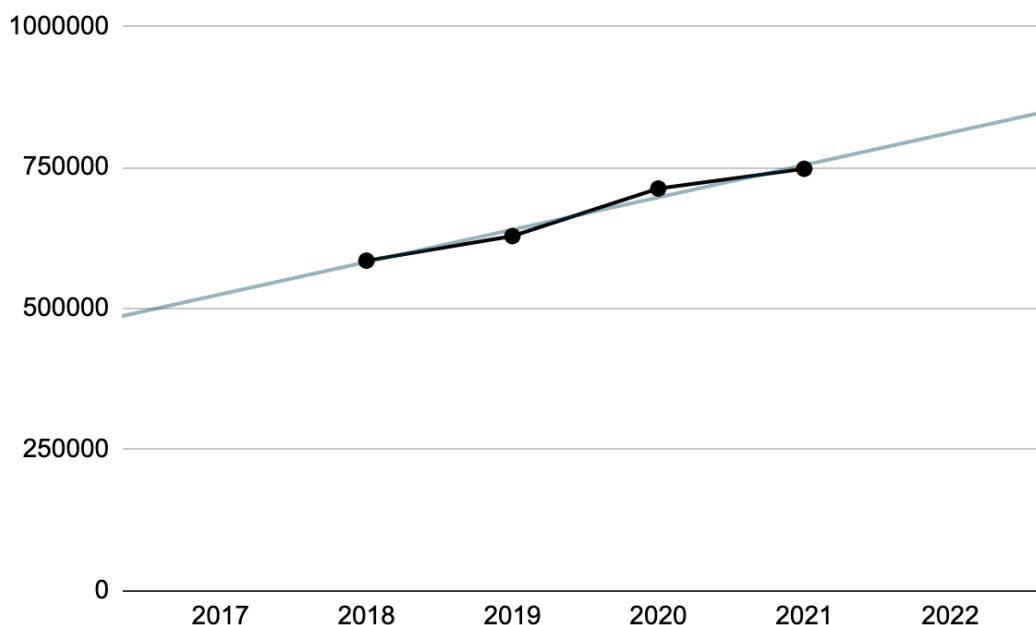

Рис. 2.2 Тренд виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів за 2017-2022 рр.

Джерело: розроблено на основі [42]

Для аналізу тенденцій обсягів виробництва харчової продукції нами дано індекс харчової продукції за 2019-2022 рр. (Додаток Б) і порівняльну різницю між 2022-2021 та 2020-2019 рр.

Аналіз показав спадну динаміку виробництва харчових продуктів у 2020-2022 рр. Таку ж тенденцію мають молочні продукти, олії та тваринних жирів. Позитивна динаміка спостерігається у виробництві м'яса та м'ясних продуктів та виробництва хлібобулочних виробів за 2020-2021рр.

Початок війни в 2022 році суттєво вплинув на харчову промисловість України, що призвела до спаду всіх промислових продукції. Насамперед постраждала промисловість через зупинку підприємств у зонах бойових дій.

Загалом, харчова промисловість в Україні є динамічною та невід'ємною частиною економіки країни, яка постійно розвивається, щоб задовольнити потреби як внутрішнього, так і міжнародного ринків.

2.2 Аналіз факторів впливу на світовий продовольчий ринок

Формування продовольчого ринку не позбавлене проблем, що відображає складну взаємодію різних факторів, які впливають на виробництво, розподіл і споживання продуктів харчування в усьому світі. Однією з важливих проблем є зростання попиту на продукти харчування через зростання населення, урбанізацію та зміну моделей харчування. Цей сплеск попиту змушує сільськогосподарський сектор підвищити продуктивність і ефективність, щоб задовольнити мінливі потреби зростаючого населення світу.

Розбіжності в доступності продовольства під впливом таких факторів, як нерівність у доходах і недостатня інфраструктура, сприяють проблемам продовольчої безпеки та недоїдання. Досягнення балансу в розподілі продовольчих ресурсів залишається постійним викликом у формуванні продовольчого ринку.

Екологічна стійкість, як фактор впливу на світовий продовольчий ринок є критичною проблемою в контексті формування продовольчого ринку. Методи сільського господарства, транспортні системи та харчова промисловість сприяють погіршенню навколишнього середовища, включаючи вирубку лісів, викиди парникових газів і виснаження ґрунту. Досягнення балансу між потребою у збільшенні виробництва продуктів харчування та екологічно чистими методами є складним завданням, яке потребує інноваційних рішень і глобальної співпраці.

Нами визначено, що проблемою голоду у світі є бідність, яка вражає мільйони людей у всьому світі. Це багатогранна проблема з взаємопов'язаними причинами, які виходять за межі простої нестачі їжі. У той час як суттєва нестача продовольчих ресурсів є важливим напрямом, такі фактори, як бідність, нерівний розподіл ресурсів, політична нестабільність і екологічні проблеми, сприяють поширенню голоду. Основним з основних причин голоду є економічна нестабільність. Через низький рівень доходів призводить до неможливості придбати необхідні продукти харчування. Несправедливий розподіл ресурсів загострює проблему, оскільки певні регіони та населення стикаються з більшими

труднощами у забезпеченні достатнього продовольства. Політична нестабільність і конфлікти порушують систему виробництва і розподілу продовольства, що призводить до нестачі продовольства в постраждалих районах.

На основі результатів проведеної оцінки ФАО [43], визначено, що у 2022 році від 691 до 783 мільйонів людей у світі стикалися з голодом. Близько 735 мільйонів у 2022 році це на 122 мільйони людей більше, ніж у 2019 році, до пандемії. Економічне відновлення, яке спостерігається в 2021 році, сповільнилося в 2022 році. Зростання цін на продовольство, сільськогосподарські ресурси та енергоносії, посилене впливом війни в Україні, підірвало відновлення зайнятості та доходів найбільш вразливих верств населення, перешкоджаючи падінню в голоді.

Відносна відсутність змін щодо голоду між 2021 і 2022 роками на глобальному рівні приховує значні відмінності на регіональному та субрегіональному рівнях. Оцінка голоду на глобальному рівні, який вимірюється поширеністю недоїдання наведена в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Кількість осіб, що відчують нестачу харчування в різних регіонах світу за 2021-2022 рр.

Регіони світу	кількість голодуючих млн осіб			поширеність недоїдання (PoU) %		
	2021	2022	різниця	2021	2022	різниця
Світ	738.9	735.1	-3.8	9.3	9.2	0.1
Африка	270.6	281.6	11	19.4	19.7	0.3
Азія	414.1	401.6	-12.5	8.8	8.5	-0.3
Латинська Америка та Карибський басейн	45.6	43.2	-2.4	7.0	6.5	-0.5
Океанія	2.9	3.2	0.3	6.6	7.0	0.4

Джерело: складено на основі [43]

Аналіз показав, що кількість людей, які страждають від голоду в Африці, зросла на 11 мільйонів людей з 2021 року та на понад 57 мільйонів людей з початку спалаху пандемії, а поширеність недоїдання зросла на 0.3%. (PoU) в Азії знизилася з 8,8% у 2021 році до 8,5% у 2022 році, що означає зменшення на понад 12,5 мільйонів людей, переважно в Південній Азії. Також спад відбувся в Латинській Америці та Карибському басейні на 2.4 мільйона людей, які страждають від голоду зменшилася але все ще на 7,2 мільйона більше, ніж у 2019 році. Падіння відбулося під впливом Південної Америки та приховує значне зростання в Карибському басейні, яке зросло з 14,7 відсотка у 2021 році до 16,3 відсотка у 2022 році. Населення Африки стикається з голодом значно частіше, ніж в інших регіонах світу — майже 20 відсотків на відміну від 8,5 відсотка в Азії, 6,5 відсотка в Латинській Америці та Карибському басейні та 7,0 відсотка в Океанії.

Нами було визначено на рис. 2.3, динаміку Глобальний індекс голоду (GHI) та поширеність недоїдання за останні десятиліття.

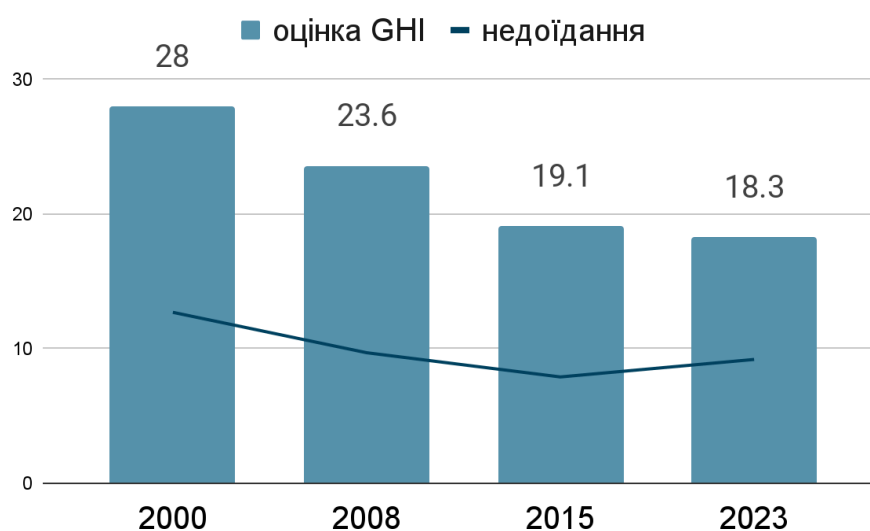

Рис. 2.3 Динаміка світового показника GHI та поширеність недоїдання за останні десятиліття

Джерело: розроблено на основі [71]

Аналіз показав, що з 2015 року досягнуто незначного прогресу в зменшенні голоду. Світовий показник GHI у 2023 році становить 18,3, що вважається

помірним. Виявлено збільшення поширеності недоїдання, одного з показників, яке використовується для розрахунку балів GHI, яке зросло з найнижчого рівня 7,5 % в 2017 році до 9,2 % в 2022 році.

Зростання населення світу є одним з факторів, що впливає на продовольчий ринок оскільки населення планети продовжує зростати, зростає попит на продукти харчування, що змушує виробників підвищити продуктивність і забезпечити продовольчу безпеку. Збільшення світового населення вимагає збільшення виробництва продуктів харчування на 70% до 2050 року, що призводить до підвищених вимог до стандартів якості харчових продуктів. На основі результатів дослідження Фонду народонаселення ООН [43], вказано, що до 2050 року населення Землі досягне восьми мільярдів, що є значним стрибком порівняно з 2,5 мільярдами, зафіксованими в 1950 році.

Динаміку глобального населення та виробництва зернових культур у період 1962–2020 рр. наведено на рис. 2.4

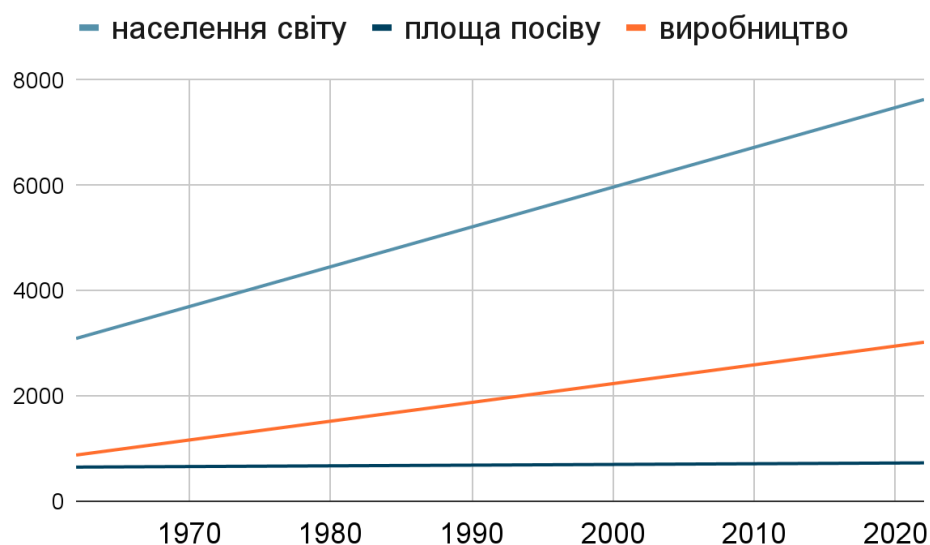

Рис. 2.4 Динаміку глобального населення та виробництва зернових культур у період 1962–2020 рр.

Джерело: розроблено на основі [71]

Аналіз показав, що населення світу зросло з приблизно 3,1 мільярда в 1960 році до понад 7,7 мільярда на кінець 2022 року, що є постійним зростанням зі

швидкістю 81 мільйон на рік. Площа посіву зернових культур у світі зросла з 648 до 734 мільйонів гектарів, а загальний урожай збільшився з 877 до 3020 мільйонів тонн. Глобальні зміни темпів виробництва показують приріст повільними темпами, але посівні площі залишаються майже незмінними.

Зростання глобального попиту на сільськогосподарські культури з боку зростаючого населення спричинило тиск на масштаби виробництва сільськогосподарських культур, що призвело до інтенсифікації існуючих сільськогосподарських угідь або експансії на інші території. Загальною формою динаміки землекористування/покровного покриття є перетворення перелогових і лісових земель у оброблювані землі, тоді як існуючі сільськогосподарські угіддя перетворено на поселення та інші несільськогосподарські види використання.

Нами визначено, що швидкість зростання підкреслює терміновість вирішення проблем виробництва продуктів харчування та стандартів якості, щоб забезпечити стабільний і справедливий доступ до харчування для зростаючого населення світу. Ця проблема стає ще складнішою, якщо взяти до уваги такі фактори, як зміна клімату, обмеження ресурсів і потреба в інноваційних сільськогосподарських методах для задоволення зростаючого попиту без шкоди для екологічної стійкості [38].

На світовий продовольчий ринок впливають такі фактори, як: зміна клімату, стихійні лиха та погіршення стану навколишнього середовища впливають на продуктивність сільського господарства. Екстремальні погодні явища, дефіцит води та деградація ґрунту створюють проблеми для виробництва продуктів харчування та ланцюгів постачання.

Підвищення температури впливає на ріст і розвиток культур. Деякі культури страждають від теплового стресу, що призводить до зниження врожайності. Збільшення частоти та інтенсивності екстремальних погодних явищ, таких як урагани, повені та посухи, завдають шкоди врожаю та порушити ланцюги постачання сільськогосподарської продукції. Зміна кліматичних моделей змінює традиційні вегетаційні періоди та зміщує географічні регіони, придатні для певних культур. Це впливає на виробництво та доступність певних харчових

продуктів. Зміни в режимі опадів і збільшення випаровування призводить до дефіциту води в певних регіонах. Сільське господарство значною мірою залежить від води, і її нестача впливає на зрошення сільськогосподарських культур, потенційно знизивши врожайність.

Екстремальні погодні явища, такі як повені та шторми, порушують транспортування та логістику, впливаючи на своєчасне та ефективне переміщення харчових продуктів від виробників до споживачів. Це призводить до дефіциту та нестабільності цін. Підвищення рівня моря впливає на прибережне сільське господарство, вплинувши на вирощування сільськогосподарських культур у низинних районах. Вторинне засолення води погіршує якість ґрунту та зменшує придатність землі для землеробства.

Як показав аналіз для подолання впливу зміни клімату на продовольчий ринок, потрібен багатогранний підхід, включаючи стійкі методи ведення сільського господарства, стратегії адаптації та міжнародну співпрацю для пом'якшення ширшого впливу зміни клімату на глобальну продовольчу безпеку.

Досвід світового сільськогосподарського виробництва показує [47], що надмірне використання мінеральних добрив і пестицидів (зокрема, з 1983 по 1998 рр. споживання пестицидів майже подвоїлося в Західній Європі та ще більше зросло в Північній Америці) призводить до виснаження поживного шару ґрунту (гумусу) і деградація землі. Цей процес призводить до втрати значної кількості корисних мікроорганізмів, необхідних для здоров'я ґрунту. Мінеральні добрива не тільки сприяють росту культур, але й сприяють розмноженню бур'янів, які виробляють стійкість до гербіцидів (хімічні речовини, призначені для знищення або контролю небажаних рослин). Ця стійкість вимагає збільшення використання гербіцидів і розробки більш сильних хімікатів. Більшість токсичних речовин, що застосовуються для боротьби зі шкідниками сільського господарства, становлять значну загрозу здоров'ю людини, оскільки забруднюють оброблені продукти.

Міжнародна торгова політика, тарифи та нормативно-правова база значно впливають на переміщення харчових продуктів через кордон. Торговельні угоди та геополітичні чинники можуть впливати на наявність і доступність продуктів

харчування в різних регіонах та загальну конкурентоспроможність харчової промисловості. Торговельні угоди між країнами або групами країн відіграють вирішальну роль у визначенні умов торгівлі сільськогосподарською продукцією. Ці угоди містять положення, пов'язані з тарифами, квотами та санітарними та фітосанітарними (SPS) заходами. Торговельна політика, яка полегшує потік товарів, зменшує бюрократичні бар'єри та спрощує митні процедури, може позитивно вплинути на продовольчий ринок шляхом підвищення ефективності та зниження витрат.

Тарифи або податки на імпортовані товари впливають на конкурентоспроможність харчових продуктів на світовому ринку. Вищі тарифи на імпорт підвищують вартість імпортованих харчових продуктів для споживачів, потенційно вплинувши на рішення про купівлю. Деякі країни встановлюють експортні тарифи на певну сільськогосподарську продукцію, щоб контролювати внутрішні ціни або забезпечити достатню пропозицію на внутрішньому ринку. Експортні тарифи впливають на світові ціни на продукти харчування та доступність певних товарів.

Попит та пропозиція формується під впливом змін зовнішніх факторів. Повне розуміння цієї динаміки має важливе значення для компаній, які прагнуть ефективно адаптувати асортимент своїх продуктів. Конкурентоспроможний продукт не тільки відповідає, але й перевершує очікування споживачів, забезпечуючи вищий рівень задоволення. Ця конкурентоспроможність має вирішальне значення для успіху на переповненому ринку.

Економічні умови, включаючи рівень доходів, темпи інфляції та коливання валют, впливають на купівельну спроможність споживачів і, як наслідок, на їхні моделі споживання їжі. Баланс між якістю та вартістю є обов'язковим для залучення ширшої споживчої бази. Збої в ланцюзі постачання продовольства, такі як проблеми з транспортуванням, нестача робочої сили та пандемії, можуть мати значний вплив на доступність і вартість продуктів харчування. Державна політика, субсидії та програми підтримки сільського господарства можуть

вплинути на загальну динаміку продовольчого ринку. Ця політика може стимулювати або перешкоджати певній сільськогосподарській практиці.

Проводячи ретельний аналіз факторів харчової промисловості можна краще зрозуміти виклики та можливості, які присутні на ринку. Ці знання мають вирішальне значення для прийняття обґрунтованих рішень, розвитку стійких ланцюгів постачання та вирішення складних проблем, пов'язаних із глобальними продовольчими системами.

2.3 Оцінка ефективності виробництва харчової продукції

Забезпечення достатньої кількості доступних, поживних і безпечних продуктів харчування для зростаючого населення планети становить постійну проблему для людства. Ця проблема стає ще більш складною, коли уряди прагнуть гарантувати продовольчу безпеку, уникаючи при цьому негативного впливу на клімат, водні ресурси та екосистеми. Поки самозабезпечення продовольством і добробут громадян залежать від стійких практик, глобальна увага до продовольчої безпеки залишається першочерговою.

Виробництво та доступність харчових продуктів є основними показниками глобальної продовольчої системи, які безпосередньо впливають на продовольчу безпеку та добробут населення в усьому світі. Здатність виробляти достатню кількість різноманітної та поживної їжі є важливою для задоволення харчових потреб і переваг зростаючого населення. Практики сталого виробництва харчових продуктів, включаючи ефективне землекористування, відповідальне управління водними ресурсами та екологічно чисті методи вирощування, сприяють забезпеченню постійного та надійного постачання харчових продуктів.

Деякі автори у роботах [49] визначають, що харчової промисловості відіграють провідну роль у забезпеченні продовольчої безпеки нації і сприяють соціальній стабільності. Економіка галузі має бути орієнтована на виробництво високоякісних продуктів харчування як основного засобу підтримки життя

людини. Оцінка ефективності сільськогосподарських виробництв зводиться до оптимального використання ресурсного потенціалу.

На рис. 2.5 нами побудована структурна модель ресурсного потенціалу.

Рис. 2.5 Структурна модель ресурсного потенціалу

Джерело: розроблено на основі [51]

Аналіз показав, що ресурсний потенціал охоплює сукупність необхідних ресурсів, у тому числі природних, трудових, фінансових, матеріально-технічних, нематеріальних активів та інформаційних необхідних для забезпечення його ефективної діяльності. Так, природні ресурси займають дві третини всієї території України. Визнання землі як форми капіталу та включення її вартості в економічний обіг має вирішальне значення. Такий підхід сприяє підвищенню прибутковості виробничих підприємств і розширеному відтворенню. Трудові ресурси, невід’ємна частина ресурсного потенціалу, відіграють важливу роль у виконанні різноманітних операцій у процесі виробництва та реалізації продукції. Виробничі можливості суб’єктів господарювання, що сприяють ефективному

функціонуванню підприємства, галузі чи регіону в цілому, значною мірою залежать від кількісних і якісних показників трудового потенціалу. Фінансові ресурси — це капітал і грошові активи, які є в розпорядженні підприємства для здійснення його діяльності. Це включає кошти для інвестицій, оборотний капітал та інші фінансові інструменти. Він включає міркування щодо бюджетування, збору коштів, фінансового планування та загального фінансового стану підприємства.

Забезпечення ефективного ланцюжка поставок, обслуговування обладнання та технологічне оновлення є основними показниками управління матеріально-технічними ресурсами. Нематеріальні активи являють собою не фізичні, немонетарні активи, які створюють вартість підприємства, але не мають фізичної присутності. Приклади включають інтелектуальну власність, патенти, торгові марки, авторські права, вартість бренду та гудвіл. Ефективне управління та використання цих активів може підвищити конкурентну перевагу та загальну вартість підприємства. Інформаційні ресурси охоплюють дані, знання та інформаційні системи, життєво важливі для прийняття рішень та оперативної ефективності. Це включає бази даних, програмне забезпечення, інфраструктуру інформаційних технологій, а також навички та досвід персоналу. У епоху цифрових технологій ефективне управління та захист інформаційних ресурсів має вирішальне значення для підтримки конкурентної переваги. Основні засоби відіграють важливу роль у структурі виробничого потенціалу, виступаючи основним елементом формування цього потенціалу. Вони служать перетворенню сировини в готову продукцію.

У роботах [35] деякі автори визначають, що зважаючи на непередбачуваний розвиток економіки, пропонується оцінка ефективності управління основних засобів на основі відносних показників за основними елементами. Ці елементи охоплюють поглиблений аналіз стану та динаміки основних засобів, виробництво машин та обладнання, призначених для харчової промисловості, експлуатація потужностей харчової промисловості та еволюцію капітальних інвестицій, класифікованих за видами промислової діяльності. Метою аналізу стану та

динаміки основних засобів полягає в тому, щоб зрозуміти, наскільки добре ці активи обслуговуються, модернізуються або замінюються для забезпечення оптимальної продуктивності та ефективності.

Для аналізу вартісної структури основних засобів харчової промисловості нами дано в таблиці 2.5 динаміку необоротних та оборотних активів харчової промисловості за 2016-2020 рр.

Таблиця 2.5

Динаміка показників балансу підприємств за виробництво харчових продуктів 2016-2020 рр.

Роки	Активи, млн грн						Необоротні активи та групи вибуття		
	Необоротні			Оборотні					
	млн.грн	абсолютний приріст %	темпи зростання	млн. грн	абсолютний приріст %	темпи зростання		абсолютний приріст %	темпи зростання
2016	122727,2	-	-	369071,8	-	-	138,3	-	-
2017	142139,7	19412,5	1.1581	377571.0	8499.2	1.0230	118,1	-20.2	0.8539
2018	162536,9	20397,2	1.1435	384707,3	7136.3	1.0189	162,5	44.4	1.3759
2019	193829,5	31292,2	1.1925	374647,7	-10059.6	0.9738	177,9	15.4	1.0947
2020	213124,5	19295	1.0995	411113,3	36465.6	1.0973	214,5	36.6	1.2057

Джерело: складено на основі [42]

Аналіз показав, що в 2019 році відбулася спадна динаміка оборотних активів на 10059,6 порівняно з попереднім роком. Зростаюча динаміка спостерігається в необоротних активів у виробництві харчової продукції. Необоротні активи та групи вибуття в 2017 році мають спадну динаміку, що вказує на помітно низький рівень їх відтворення в галузі, що охоплює продукти харчування, напої та тютюнові вироби.

Нами визначено, що модернізації в харчовій промисловості переважно спирається на впровадження імпортного технологічного обладнання, що створює додаткові ризики для розвитку галузі. Такий стан в першу чергу пояснюється

недостатнім рівнем безпеки конкретних потужностей з переробки сільськогосподарської продукції в поєднанні з їх високою продуктивністю (від 40% до 55%). Обмежена глибина переробки сировини, географічна віддаленість переробних потужностей від джерел сільськогосподарської сировини, відсутність внутрішнього виробництва значної частини технологічного обладнання ще більше сприяють цій ситуації. З огляду на ці обставини першочерговим напрямом розвитку національної економіки є створення інфраструктури вітчизняного ринку машин і обладнання для харчової промисловості. Це включає сприяння розвитку вітчизняного машинобудування, зокрема у створенні та виробництві сучасних машин і обладнання, а також послуг з їх технічного обслуговування та ремонту.

Усі ці напрями безпосередньо залежать від доступності та обсягу фінансування в цьому секторі економіки. Фінансова підтримка вітчизняних машинобудівних підприємств, що обслуговують агропромисловий комплекс, здійснюється шляхом надання загальних кредитів та особливої системи кредитування. Спеціалізований режим кредитування передбачає компенсацію до 70% облікової ставки за кредитами, встановленої Національним банком України, відповідно до законодавства, визначеного Законом України «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу» [53]. Ця законодавча норма надає повноваження машинобудівним підприємствам виготовляти конкурентоспроможне обладнання для підприємств харчової промисловості. Незважаючи на умови, створені державою для сприяння машинобудуванню, вартість машин і обладнання, призначених для харчової промисловості, стабільно коливається близько 1% від фактичної вартості основних фондів у галузі протягом кількох років.

Деякі автори [43] визначають, що для більш детальної та надійної оцінки ресурсного потенціалу підприємства можна використовувати матричний метод. Матричні моделі, що характеризуються прямокутними таблицями, зображують взаємозв'язки між економічними суб'єктами, а їх елементи мають конкретне економічне значення. Значення обчислюється відповідно до встановлених правил теорії матриць. Основний крок передбачає побудову матричної моделі, яка

охоплює групи показників, виведених з економічної сутності потенціалу, таких як: показники ефективності, що висвітлюють вплив використання ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства; витратні показники, пов'язані з використанням ресурсного потенціалу підприємства; ресурсні показники, що представляють собою кількісні показники, що відображають походження складових ресурсного потенціалу підприємства (до них можуть відноситися чисельність працівників, матеріальні запаси, основні фонди та ін.).

Аналіз показав, що присутня проблема, пов'язана із застосуванням матричного методу, яка полягає в ретельному відборі вихідних показників та їх систематичному впорядкуванні. Обґрунтованість висновків, зроблених на основі аналізу, і значущість загального показника ефективності залежать від точності цих виборів і розташування початкових показників у кожній групі. Розрахунок загального показника ефективності використання елемента ресурсного потенціалу базується на формулі середнього арифметичного з урахуванням індексів (темпів зростання) відносних показників, розташованих на діагоналі матриці. Ці показники дають змогу оцінити ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства та його складових.

Щоб переконатися в їх ефективності, важливо відстежувати динамічні зміни цих показників або використовувати порівняльний підхід, зіставляючи їх з показниками та стандартами конкурентів, планами попереднього року.

Нами визначено, що функціонування підприємств харчової промисловості виявив спектр факторів і проблем, що впливають на ефективність і результативність їх діяльності. Ці чинники поділяються на окремі категорії на основі конкретних характеристик: економічні, технологічні, організаційні, соціальні, політичні та природно-екологічні.

Так економічні чинники, такі як стан фінансово-кредитної системи, відсоткові ставки, податкове навантаження, інвестиційний клімат, рівень конкуренції, мають короткостроковий вплив. Враховуючи специфіку вітчизняних підприємств харчової промисловості, вплив цієї групи найбільше проявляється у підвищенні ефективності та результативності.

Технологічні фактори, що охоплюють розвиток технологій, стан виробничої бази, стан землі та інноваційний розвиток, діють у довгостроковій перспективі. Поряд з економічними факторами, вони мають значний вплив на вдосконалення діяльності. На відміну від економічних чинників, прив'язаних до функцій держави, технологічні чинники є внутрішніми і залежать від управлінських рішень.

Серед організаційних факторів – розвиток інфраструктури, співпраця з дослідницькими установами, впровадження передових технологій управління, співпраця з місцевою владою. Встановлення державно-приватного партнерства, зокрема в інноваційних ядрах, що забезпечують зростання потенціалу, виявляється ефективним у активізації суміжної та сервісної діяльності в галузі. Соціальні чинники, такі як розвиток соціальної інфраструктури, освіта робочої сили, кваліфікація, здоров'я, умови праці та купівельна спроможність населення, значно впливають на соціальну атмосферу. Це впливає на суспільну довіру, продуктивність праці та, зрештою, підвищує ефективність та продуктивність підприємств харчової промисловості.

Політичні фактори мають макроекономічний вплив на діяльність підприємства. Державні рішення щодо вступу до економічних союзів, митних територій або впровадження мит, квот і ліцензій на експортно-імпортні операції глибоко впливають на ефективність і результативність підприємств харчової промисловості, а часом і на саме їх існування [47]. Недостатня підготовленість вітчизняних виробників до конкурентних викликів у відкритих економічних умовах є насамперед наслідком деформації структури внутрішнього споживчого ринку та низької якості та технічної невідповідності багатьох готових виробів. Відсутність конкурентоспроможності в різних категоріях продукції може призвести до значної втрати робочих місць для домашніх працівників. Зі зменшенням торговельних бар'єрів раніше захищені виробники стикаються з посиленням конкуренції на ринку праці, що підкреслює критичну важливість їх адаптації до нових умов.

Вплив природних і екологічних факторів має подвійний характер. У той час як наслідки впровадження екологічних стандартів можна оцінити та визначити їхній вплив на ефективність і результативність, обчислення короткострокового впливу природних факторів виявляється складним завданням. Сприятливі погодні умови зумовлюють рясні врожаї, що забезпечує надлишок сировини для підприємств харчової промисловості. Цей надлишок може призвести до зниження цін, але водночас може викликати перевиробництво харчових продуктів, що призведе до зниження ефективності, але підвищення ефективності виробництва. І навпаки, несприятливі погодні умови можуть спровокувати протилежний процес, потенційно призвести до зниження продуктивності, але підвищення ефективності підприємств харчової промисловості.

Перераховані фактори впливають на підприємства, однак унікальність діяльності харчової промисловості дозволяє стверджувати, що найважливіше значення для підвищення ефективності та підвищення ефективності діяльності підприємства мають фактори, на які безпосередньо впливає держава. У цьому контексті, враховуючи зарубіжний досвід розвитку харчової промисловості, необхідно проводити активну та виважену державну політику щодо малого підприємництва у харчовій промисловості з урахуванням його галузевих та регіональних особливостей. Розвиток малого та середнього підприємництва є особливо актуально в умовах, коли держава стикається з обмеженнями інвестиційних ресурсів.

Щоб оновити основні засоби виробництва за допомогою принципово інноваційної технічної та технологічної основи, важливо забезпечити інвестиції як внутрішніх, так і міжнародних інвесторів. Для цього вкрай важливим є посилення амортизаційної політики та обґрунтування використання нерозподіленого прибутку на підприємствах.

Висновки до розділу 2

Дослідження показало, що харчова промисловість, як пріоритетна галузь продовольчого ринку вносить значний внесок в економіку України, приносячи значні доходи та створюючи можливості для працевлаштування. Вона охоплює широкий спектр видів діяльності, від сільськогосподарського виробництва до харчової промисловості та виробництва.

Аналіз факторів, що впливають на світовий продовольчий ринок, показують важливість елементів, які формують його динаміку. Багатогранний характер цих факторів, включаючи світовий голод, зростання населення світу, що впливає на динаміку попиту та пропозиції, зміни в кліматичних моделях, стихійні лиха та погіршення стану навколишнього середовища, що впливають на продуктивність сільського господарства, тарифи або податки на імпортні товари впливають на конкурентоспроможність харчових продуктів на світовому ринку. Взаємодія цих елементів безпосередньо впливає на якість продукту, ціну та доступність споживача.

Завдяки комплексній оцінці ефективності виробництва харчової продукції стає очевидним, що на багатогранну динаміку харчової промисловості впливає безліч факторів. Вони охоплюють нормативно-правову базу, ринкову динаміку, технологічний прогрес, практики сталого розвитку та глобальні економічні умови.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ ТОВАРІВ

3.1. Основні напрями формування ринку продовольчих товарів

Проведений аналіз наукових основ продовольчого ринку товарів та аналіз світового ринку продовольчих товарів показав, що потрібна розробка стратегії, яка є важливою передумовою подальшого зростання ринку продовольчих товарів.

Для формування національної стратегічної політики щодо виробництва, споживання та експорту продовольчих ресурсів у глобальному масштабі необхідно враховувати наступні фактори [69]: населення планети до 2030 р. може зрости до 8 млрд осіб, а у 2050 р. навіть перевищити 10 млрд; голод у світі продовжує залишатися масштабним явищем; необхідні для виробництва сільськогосподарської сировини і продовольства ресурси - земля, вода та енергія вже обмежені для використання; глобальна продовольча система використовує невідновлювані природні ресурси виснажливими темпами; загрози виробництву продовольства, які ще не отримали належної оцінки в суспільній свідомості та відповідної реакції, несуть глобальні зміни клімату; конкурентна боротьба за землю, воду та енергетичні ресурси у світі з часом буде посилюватися; на глобальному ринку очікується зростання частки обсягів продовольчих ресурсів, зокрема із Китаю, Індії, Бразилії; масштаби і структура попиту на харчові продукти, як у глобальному вимірі, так і у розрізі окремих країн, буде змінюватися під впливом динаміки демографічних зрушень, соціально-економічного становища та активізації міграційних процесів.

При розробці Стратегії розвитку «Харчової промисловості України – 2030» в Інституті продовольчих ресурсів Національної академії аграрних наук аналіз показав, що глобальній продовольчій системі не вистачає єдиної, чітко визначеної структури, і вона є певною мірою самостійною. Ця точка зору переконливо підтверджується висновками, представленими у звіті Foresight Project, що демонструє часткову самоорганізацію системи за допомогою різних

функціонально взаємодіючих компонентів [69]. Що стосується України, то на її інтеграцію у світову продовольчу систему, серед інших факторів, впливає збільшення присутності іноземного капіталу в активах приватизованих підприємств харчової промисловості, експорт сировини та харчових продуктів, його участь у технологічних процесах з доданою вартістю.

У Програмі діяльності Кабінету Міністрів України на 1998 рік було окреслено стратегічно важливе завдання на перспективу, яке передбачало: підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції шляхом впровадження високоефективних ресурсозберігаючих технологій виробництва, пакування та переробки харчових продуктів; продовження підтримки вітчизняних виробників продуктів харчування; створення умов, що економічно перешкоджають експорту сільськогосподарської сировини з України без її переробки на готову продукцію; сприяння розробці та впровадженню основних нормативних актів, стандартів і законів, які безпосередньо впливають на виробництво високоякісних продуктів харчування та сільськогосподарської сировини, що відповідають вимогам міжнародних стандартів серії ISO. В 1998-1999 роки спостерігається перші ознаки економічної стабілізації коли індекс фізичного обсягу ВВП становив 40,9 і 40,8 % порівняно з рівнем 1990 р.

Аналіз показав, що особлива увага приділена харчової промисловості, як засобу сприяння її подальшому розвитку в Програмі «Україна – 2010» в якій зазначалося, що продовольчі товари є найбільш ліквідним сегментом промислових товарів, слугуючи надійним джерелом накопичення інвестиційних ресурсів [68]. Особливе значення програми полягає в її статусі як першої спроби в новітній українській історії окреслити довгострокові перспективи соціально-економічного розвитку нації. Прогноз показав, що ситуація в країні в наступні роки не сприяла техніко-технологічному відродженню харчової промисловості на основі інвестицій та інновацій. Макроекономічні перспективи України на 2001-2010 роки сприяли активізації промислової та підприємницької діяльності, а також підвищенню рівня життя населення. На жаль, не всі оптимістичні прогнози справдилися, як очікувалося.

На тлі зростання інфляції і падіння курсу національної валюти помітно знизилася купівельна спроможність населення. Якщо індекс реальної середньомісячної заробітної плати протягом 2001-2005 років становив 118,4%, то протягом 2005-2010 років він знизився до 107,6% відповідно. Фінансово-економічна криза 2004-2005 та 2008-2009 років відіграла основну роль у загостренні макроекономічних викликів у країні. Водночас стійка нестабільність економіки у поєднанні з поглибленням кризових явищ різного походження послідовно сприяли загостренню негативних тенденцій у соціально-економічній сфері як тоді, так і зараз. У результаті згаданих обставин негативні тенденції в економіці, починаючи з 2009 р., не лише не зменшилися, а навпаки, в подальшому набули загрозливих ознак для національної безпеки.

Основні цілі харчової промисловості на перспективу, які залишаються актуальними і сьогодні, окреслені в Стратегії «Шляхом європейської інтеграції на 2004-2015 рр.» таким чином: вдосконалення технологій і впровадження технічних заходів для забезпечення виробництва високоякісної, екологічно чистої продукції з мінімальними витратами енергії, сировини, матеріалів і праці; прийняття міжнародних систем безпеки харчових продуктів, управління якістю та екологічної безпеки відповідно до міжнародних стандартів серії ISO, адаптованих до вимог нормативної бази ЄС для стандартизації та сертифікації; уточнення державної політики щодо заохочення експорту, зокрема продовольчої продукції, та збільшення частки товарів з високим ступенем обробки в загальному обсязі українського експорту.

У стратегії окремий розділ присвячено «Розвитку харчової промисловості». Оцінка виробничої діяльності галузі базувалася на певних критеріях: харчова промисловість продемонструвала стійкість, швидко подолавши наслідки кризи 1990-х років, досягнувши позитивних результатів; починаючи з 1999 року виробництво в галузі зростає, частка харчової промисловості в загальному обсязі виробництва збільшується; зміни у формах власності, швидкий оборот капіталу та відносно висока рентабельність зробили харчові підприємства привабливими для інвестицій.

Вирішальним фактором мав стати прорив в інвестиціях, завдяки збільшенню інвестиційної активності в економіці, заміни значної частини спрацьованих і застарілих основних виробничих фондів у 2004 по 2015 роки, та майже 60% загального зростання ВВП. Виходячи з цих окреслених цілей, передбачалося, що до 2015 року харчова промисловість подвоїть виробництво порівняно з рівнем 2002 року.

Нами розглянуто Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», яка передбачає реформи у сфері забезпечення безпечності та якості харчових продуктів. Наголошується на необхідності приведення системи технічного регулювання у відповідність до європейських стандартів та завершується реформа державного контролю для сприяння розширенню та спрощенню доступу українських товарів на ринки країн-членів Європейського Союзу. Стратегія наголошує на тому, що особлива увага має бути приділена збереженню життя та здоров'я людей [27], що зумовлює ефективну охорону здоров'я, захист соціально незахищених верств населення, збереження безпечного довкілля та забезпечення доступу до якісної питної води та безпечні харчові продукти. Дії, спрямовані на реалізацію кожного пріоритету, передбачають, серед інших заходів, розвиток виробництва, зумовлений інвестиціями, підвищення попиту та купівельної спроможності населення, покращення логістичної інфраструктури.

Відповідно до завдань, визначених у Середньостроковому плані пріоритетних дій Уряду до 2020 року [64], план передбачав створення умов для стимулювання розвитку національної економіки шляхом щорічної інтеграції інновацій у всіх секторах. У харчовій промисловості темпи інноваційних процесів помітно низькі, що вимагали значних фінансових вкладень для їх активізації. Макроекономічна стабільність, зростання купівельної спроможності населення та сприятливий сценарій розвитку світових ринків продовольчих ресурсів - основні передумови для активізації інвестиційно-інноваційної ініціативи на підприємствах харчової промисловості. Головною метою реалізації зазначеної Стратегії - приведення в Україну європейських стандартів життя та позиціонування країни як лідера на світовій арені. Стратегія також передбачає

«впровадження взаємно визнаної системи безпеки та якості харчових продуктів» відповідно до вимог ЄС.

Стратегії сталого розвитку "України - 2020" та набутий вітчизняний досвід виконання Програм діяльності Кабінету Міністрів України стають основою для обґрунтування Стратегії зростання "Харчової промисловості України -2030".

Як свідчать результати аналізу для реалізації Стратегії зростання вкрай важливо враховувати наступні фактори [68]: обмеження національної економіки швидко та з мінімальними втратами протидіяти внутрішнім і зовнішнім ризикам і загрозам, забезпечуючи при цьому стійкість розвиток; прогнози іноземних експертів, які передбачають закінчення періоду відносної стабільності до 2050 року з очікуваним зростанням потреби та масштабів змін у політиці, міждержавних відносинах, демографії, світовому ринку продовольства та динаміці експортерів та імпортерів; зростання глобальної міграції через загострення внутрішніх проблем у різних країнах; монополізація світових продовольчих ринків, що супроводжується торговельними війнами та конфронтацією, що ускладнює умови входу на світовий ринок таких країн-експортерів продовольства, як Україна; ризик виникнення гострої системної кризи в країні у разі несвоєчасного та виваженого вирішення внутрішньо економічних проблем; обережна участь у глобальних інтеграційних процесах, особливо в технологічних ланцюгах доданої вартості, для пом'якшення потенційних втрат під час глобальних фінансових та економічних криз; потенційна перешкода зростанню державного боргу (внутрішнього, зовнішнього, зокрема, гарантованого державою) для подальшого економічного розвитку країни, особливо у разі дефолту.

В основі стратегії "Харчова промисловість України - 2030" нами визначено такі основні напрями як: проведення всебічного дослідження ринку, щоб зрозуміти поточні тенденції, уподобання споживачів і конкурентів. У споживачів - це передбачає вивчення таких факторів, як смакові уподобання, харчові звички та культурні впливи. У конкурентів - це оцінка сильних і слабких сторін конкурентів

на харчовому ринку. Використання SWOT-аналізу інвестиційної привабливості та узагальнення зарубіжного досвіду з питання залучення інвестицій.

Впровадження суворих заходів контролю якості, щоб забезпечити безпеку та якість харчових продуктів. Це передбачає підвищення якості продуктів протягом усього виробничого циклу, від постачання сировини до доставки кінцевого продукту споживачам. Дотримання стандартів безпечності харчових продуктів, відповідність нормативним вимогам і використання передових технологій для моніторингу та відстеження, що є основними показниками для формування довіри та лояльності споживачів. Постійне вдосконалення систем управління якістю, посилення державного контролю, регулярні перевірки та механізми проактивного реагування у разі проблем з безпекою сприяють загальній надійності харчових продуктів на ринку.

Дотримання та перевищення галузевих стандартів має вирішальне значення для формування довіри та лояльності серед споживачів. Це зобов'язання передбачає впровадження екологічно чистих та етичних практик протягом усього виробничого процесу, від постачання сировини до управління ланцюгом постачання. Ефективне інформування про ці ініціативи має важливе значення для звернення до екологічно свідомих споживачів. Крім того, інвестиції в передові технології для обробки, пакування та дистрибуції харчових продуктів відіграють важливу роль у забезпеченні ефективності та стійкості в харчовій промисловості.

Підвищення ефективності ланцюга постачання має вирішальне значення для зниження витрат, мінімізації відходів і кращого реагування на вимоги ринку. Налагодження міцних відносин із постачальниками, дистриб'юторами та роздрібними торговцями сприяє безперебійному потоку продуктів. Зосередження на експорті харчових продуктів з доданою вартістю, а не просто сировини, може призвести до вищих економічних прибутків.

Підприємства повинні активно співпрацювати з регуляторними органами, щоб виступати за створення ефективного та справедливого регулювання. Важливо підтримувати внутрішнє сільськогосподарське виробництво, щоб забезпечити повне забезпечення внутрішнього ринку. Це може включати стимули для

фермерів, інвестиції в технології та дослідження для підвищення врожайності та ефективності.. Щоб диверсифікувати потоки доходу, компанії повинні досліджувати можливості виходу на міжнародні ринки. Адаптація продуктів відповідно до культурних уподобань і нормативних вимог у цільових країнах покращує визнання на ринку.

Розвиток стійкості до зовнішніх потрясінь, таких як економічні спади, збої в ланцюгах поставок і глобальні кризи, є життєво важливим для стійкого успіху. Співпраця з дослідницькими установами, галузевими асоціаціями та іншими зацікавленими сторонами сприяє інноваціям і полегшує обмін знаннями. Встановлення партнерства з роздрібними торговцями, ресторанами та іншими підприємствами розширює канали збуту. Конкретні деталі стратегії залежатимуть від таких факторів, як природа продовольчого ринку, регіональні характеристики та нові тенденції. Постійний моніторинг і адаптація стратегії до розвитку ринку є важливими для довгострокового успіху.

Світова ринкова торгівля надає численні приклади ефективно організованих систем продажу плодоовочевої продукції споживачам. Ці системи представлені переважно оптовими та оптово-роздрібними ринками, які служать добре налагодженим майданчиком для закупівлі великої кількості продукції за довгостроковими контрактами з подальшим її продажем оптом або в роздріб. Ці ринки займаються постійною торгівлею продукцією з масовим купівельним попитом, підтримуючи постійні відносини з постачальниками та покупцями. У країнах Європейського Союзу та США оптові продовольчі ринки являють собою значні, привабливі структури з торговими залами та додатковими приміщеннями для прийому, обробки, зберігання та відповідної підготовки продуктів до продажу. Вони функціонують як сучасні торгові комплекси з повним спектром послуг високого рівня.

Оптовий ринок сільськогосподарської продукції сприяє збільшенню доходів селян-товаровиробників при скороченні витрат громадян-споживачів, для яких витрати на харчування зазвичай складають значну частину сімейного бюджету. Основним стимулом для участі держави у створенні системи оптових

продовольчих ринків є легалізація товарних і фінансових потоків. Це призводить до оптимізації збору податків, що призводить до розширення податкової бази. Основною метою створення ОРПС є створення ефективного ринкового механізму реалізації сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки виробниками різних форм власності. Це спрямовано на позитивний вплив на якість продукції, її кінцеву ціну та задоволення потреб споживачів, одночасно сприяючи конкуренції на споживчому ринку.

Аналіз показав, що одним з найважливіших напрямів створення міцного ринку є забезпечення продовольчої безпеки - підтримка такого рівня продовольчої безпеки населення, який забезпечує соціально-політичну стабільність, виживання та зростання нації, окремих людей і сімей, а також сталий економічний розвиток. Для забезпечення продовольчої безпеки України важливо підтримувати належний рівень самозабезпечення. Це передбачає ефективне використання державної підтримки вітчизняних сільгоспвиробників та впровадження заходів щодо контролю за імпортом, тим самим захищаючи місцевих виробників. Надійність забезпечення продовольчої безпеки залежить як від досягнення значного самозабезпечення продовольчими товарами, так і від наявності фінансових можливостей для їх імпорту в необхідних кількостях.

3.2. Екологізація харчової індустрії, як напрям формування продовольчого ринку

Однією з визначних світових тенденцій є посилення уваги до екологічних напрямів у всіх сферах життя людини. Екологічний напрям має особливе значення, особливо у виробництві матеріальних товарів. Загальновизнано, що міцна глобальна економіка може бути стійкою лише тоді, коли вона бездоганно поєднує економічне, соціальне та екологічне благополуччя. Основним пріоритетом для багатьох країн є узгоджені зусилля щодо переходу до більш екологічно чистої економіки. Ця стратегічна ініціатива спрямована на

пом'якшення несприятливого впливу на навколишнє середовище, обмеження відходів і виробничих викидів у їх джерелі. Вирішення цієї проблеми має потенціал для підвищення економічної зайнятості, сприяння зростанню доходів і робочих місць, а також полегшення екологічного тягаря, спричиненого діяльністю людини.

Ухвалення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014 році [56], а також зобов'язання України щодо поступового впровадження енергетичних та екологічних стандартів ЄС спричинили значні екологічні зміни в українській економіці. Ця розробка створила нові перспективи, оскільки узгодження з європейськими стандартами ресурсозбереження, охорони навколишнього середовища, використання надр, систем управління навколишнім середовищем та екологічних критеріїв для товарів і послуг дає вітчизняному виробнику можливість покращити екологічні напрями виробництва продукції та підвищити конкурентоспроможність у світовий ринок.

Нами визначено, що проблема адаптація виробництва до нових умов динаміки міжнародного співробітництва під впливом глобальних викликів, що формують прогрес людства, має велике значення в сучасну епоху. Це питання займає важливе місце у важливих міжнародних угодах, які регулюють різні види людської діяльності як у міжнародному, так і в глобальному масштабах. Серед цих угод виділяються Цілі сталого розвитку, які були залучені в багатьох країнах, включаючи Україну в 2016 році. Екологічні міркування поступово набувають значення, посідаючи центральне місце у формулюванні стратегій розвитку в багатьох країнах.

Бачення світової спільноти щодо майбутнього сформульовано в документах конференцій ООН, що відбулися в Парижі (грудень 2015 р.), Нью-Йорку (вересень 2015 р.) та Ріо-де-Жанейро (червень 2012 р.). Паризька хартія конкретно стосується боротьби зі зміною клімату та переходу до низьковуглецевої економіки [57]. Прийняті в Нью-Йорку Цілі сталого розвитку встановлюють цілі для всіх країн до 2030 року. Саміт ООН у Ріо-де-Жанейро, укладений у «Майбутнє, якого ми хочемо», наголошує на створенні «зеленої» економіки як основи для сталого

людського розвитку. Численні країни розробляють економічні програми, у яких екологічний чинник відіграє вирішальну роль, як видно з їхніх національних зобов'язань у Парижі скоротити викиди парникових газів до 2025-2030 років. Прогноз глобального економічного розвитку до 2050 року та кінця 21 століття переплітається з формуванням «зеленої» економіки та переходом до траєкторії «зеленого» зростання.

Аналіз показав, що для активного просування Цілей сталого розвитку, міжнародна спільнота формулює та застосовує концепції «зеленої» економіки, «зеленого» зростання та «зеленої» промисловості [58]. Ці концепції ґрунтуються на фундаментальних принципах, що регулюють відносини між економікою та природним середовищем, включаючи відокремлення економічного зростання від виснаження природних ресурсів, зокрема у виробництві товарів і послуг. Мета полягає в тому, щоб створити більшу додану вартість із зменшеним споживанням вхідних ресурсів.

Успішна реалізація цілей щодо покращення навколишнього середовища харчової промисловості залежить від вирішення основних проблем. З одного боку, підприємства харчової промисловості мають значний вплив на землеустрій та сприяють створенню складної екологічної ситуації через недостатнє досягнення ресурсозбереження, очищення стічних вод та контролю шкідливих викидів у повітря. З іншого боку, харчова промисловість потребує високоякісної, екологічно чистої продукції, що вимагає виробництва такої продукції з екологічно чистої сировини, що є серйозним викликом для вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

Нами визначено на рис. 3.1 основні шляхи покращення навколишнього середовища в харчовій промисловості. До них відноситься: екологізація сировинного забезпечення, підвищення енерго- та ресурсоефективності, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище, система екологічного регулювання.

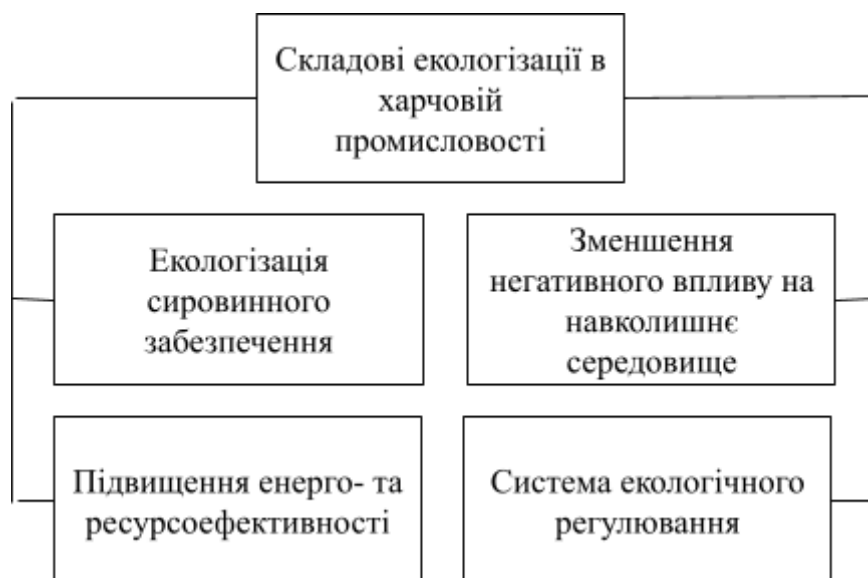

Рис. 3.1 Структурна модель шляхів покращення навколишнього середовища в харчовій промисловості

Джерело: розроблено на основі [35]

Так, екологізація сировинного забезпечення сприяє досягненню екологічно чистого виробництва та впровадження скорочувальних і безвідходних технологій. У 1970-х роках Римський клуб звернув увагу на виснаження природних ресурсів у результаті промислового використання. Спочатку основна увага була приділена вичерпанню викопних і мінеральних ресурсів із прогнозами, що такі ресурси, як нафта та різні металеві руди, будуть вичерпані протягом кількох десятиліть. Проте сучасні занепокоєння поширюються на виснаження ґрунтів і біотичних ресурсів, створюючи загрозу для біорізноманіття та родючих ґрунтів. Більшість родючих сільськогосподарських угідь вже обробляється, що призводить до інтенсивного землеробства, що призводить до забруднення ґрунту залишками мінеральних добрив і засобів захисту рослин. Хімізація сільського господарства порушує саморегуляцію в природній екосистемі, послаблює захисні механізми рослин, тварин і людини. Широке використання мінеральних добрив, часте застосування хімічних засобів захисту рослин, неправильна техніка внесення та інтенсивний обробіток ґрунту в сукупності призвели до ряду негативних екологічних наслідків.

Серед яскраво виражених несприятливих екологічних тенденцій нами визначено наступні чинники: зниження родючості та деградація ґрунтів внаслідок інтенсифікованого використання, порушення сівозмін через збільшення вирощування експортно-орієнтованих сільськогосподарських культур та зростання ризиків у сільськогосподарському виробництві через непередбачувані зміни клімату, викликані накопиченням парникових газів в атмосфері.

Аналіз показав, що вплив тваринницьких і птахівничих ферм негативно впливає на природне середовище. Розмноження тварин і птиці сприяє зростанню побічних продуктів їх життєдіяльності. Неналежне зберігання, обробка та використання цих побічних продуктів може призвести до забруднення ґрунту, атмосфери та води, підвищуючи ризик захворювань як серед людей, так і тварин. У багатьох сільськогосподарських підприємствах відсутні належні засоби для зберігання, знезараження, утилізації та переробки гною, а також підготовки його до використання.

Деякі автори визначають [61], що ферми часто розташовані в межах населених пунктів, накопичення значної кількості гною створює анти гігієнічні умови не лише в околицях виробництва, а й на значній відстані, створюючи загрозу ґрунтам, водоймам та чистоті атмосфери. Гній становить відчутну небезпеку як джерело інфекцій та паразитів. Також основним джерелом забруднення води нітратами є як органічні, так і хімічні добрива. Розчинність майже всіх нітратів у воді може призвести до серйозних наслідків для здоров'я, включаючи метгемоглобінемію (синдром синього малюка), рак, репродуктивні розлади, діабет і захворювання щитовидної залози. У водних екосистемах підвищений рівень нітратів сприяє росту водоростей і ціанобактерій.

Нами виділено кілька екологічних стратегій для збільшення сировинних ресурсів для харчової промисловості, включаючи впровадження безвідходних і маловідходних технологій з одночасною комплексною переробкою сировини, впровадження нових і ефективних технологічних процесів, включаючи мікробіологічні методи, та оптимізація процесів з одночасною автоматизацією.

Підвищення енергоефективності та ресурсоефективності харчової промисловості передбачає впровадження заходів щодо оптимізації споживання енергії та використання ресурсів у всьому виробничому процесі. Цього можна досягти шляхом впровадження стійких практик, інноваційних технологій і стратегічного управління.

Основні стратегії підвищення енергоефективності та ресурсоефективності в харчовій промисловості включають: впровадження енергоефективних технологій, таких як передові системи опалення та охолодження, енергоефективне обладнання та відновлювані джерела енергії, може значно зменшити загальне споживання енергії в процесі виробництва харчових продуктів. Мінімізація утворення відходів і впровадження ініціатив щодо переробки допомагають зменшити попит на сировину та енергію. Використання відходів для виробництва енергії або перетворення їх на побічні продукти може сприяти ефективності використання ресурсів.

Згідно з даними Держстату та аналітикою YouControl [62] у 2022 році топ-1000 найбільших підприємств разом отримали приблизно 6 трлн грн. доходу, більшість з яких працює в паливно-енергетичному, а також АПК і промисловому комплексі. Ці компанії-лідери, які входять до списку 1000 найкращих, забезпечують понад половину загального доходу всіх підприємств України. Кожна відома компанія в цьому списку зафіксувала мінімальний чистий прибуток у 1,25 млрд грн у 2022 році. Основні сектори, які домінують у великому бізнесі, включають нафтогазовий сектор (146 компаній), харчову промисловість (129), електроенергетику (105) і сільське господарство. (102). Зокрема, лідерами за чистим доходом є нафтогазовий сектор (становить 21% від загального доходу першої 1000), електроенергетика (17,3%), роздрібна торгівля (8,3%), сільське господарство (8,1%), харчова промисловість (7,7%), металургія (7%).

Виробництво будь-якого товару за своєю природою утворює відходи та має різний ступінь впливу на навколишнє середовище. Навіть із застосуванням найсучасніших технологічних методів виробничий процес призводить до утворення відходів і викидів. У контексті харчової промисловості та сільського

господарства побічні продукти становлять значну небезпеку для навколишнього середовища, охоплюючи такі елементи, як гній і пташиний послід, нехарчові відходи переробної та ветеринарної діяльності, а також стічні води.

Нами визначено, що необхідно посилити утилізацію відходів харчових і переробних підприємств для виробництва енергетичних ресурсів і вторинних матеріалів. Ця стратегія спрямована на підвищення ефективності виробництва та пом'якшення негативного впливу на навколишнє середовище, пов'язаного з підприємствами харчової промисловості.

Аналіз показав, що системи екологічного контролю в Україні виявило значні проблеми та перешкоди для ефективного забезпечення дотримання нормативних стандартів, незважаючи на реформи екологічного регулювання. Основні проблеми включають: прийняття регуляторних заходів, які сприяють короткостроковим інтересам компаній, не враховуючи загальні суспільні витрати від забруднення навколишнього середовища. Це включає скасування законодавчих вимог щодо отримання дозволів на викиди та обмеження прав інспекторів на перевірку об'єктів. Спотворення цілей і завдань органів державного контролю в охороні навколишнього природного середовища, що призводить до неконструктивних взаємовідносин з контролюючими суб'єктами. Ситуація посилюється відсутністю культури відповідності серед компаній та використанням контролюючими органами неадекватно обґрунтованих вимог і застарілих підходів, а також слабкою співпрацею з іншими зацікавленими сторонами.

Деякі автори визначають [35], що обмежена доступність людських, фінансових і матеріальних ресурсів для інспекцій ще більше ускладнює проблеми, з якими стикається система екологічного контролю. Для того, щоб українські державні контролюючі органи могли ефективно та справедливо виконувати свою роль у сфері охорони навколишнього середовища та здоров'я населення, суттєве вдосконалення нормативно-правової бази у поєднанні зі збільшенням їх інституційних можливостей є першорядним. На відміну від звичайних сфер екологічного регулювання, які охоплюють захист повітряного та водного басейнів, утилізацію відходів та екологічну освіту,

Нами визначено перспективні шляхів екологізації виробництва харчових продуктів такі як: сприяння розробці та впровадженню екоінновацій; покращення інвестиційного клімату, в першу чергу, через зменшення екологічних ризиків; поліпшення екологічної інфраструктури виробничої сфери; перехід до екологічно орієнтованої підприємницької системи; сприяння взаємодії органів державного управління та науково-дослідних природоохоронних організацій у реалізації пріоритетних еколого-економічних проектів та ініціатив.

Основою впровадження екологічних практик у господарську діяльність, зокрема в харчовій промисловості, є перехід від екологічно орієнтованої поведінки окремих суб'єктів господарювання чи підприємств до екологізації регіональних виробничих комплексів. Окреслені принципи екологізації господарської діяльності реалізуються через розробку та практичне застосування інструментів і механізмів, спрямованих на залучення інвестицій в екологічно чисті технології та сприяння розвитку екологічної інфраструктури, зокрема водоочисних споруд, ресурсо- та енергозберігаючих технологій.

Для успішної реалізації заходів з екологізації харчової промисловості необхідна наявність відповідної екологічної інфраструктури. Це охоплює розробку продуктів і послуг, пов'язаних із захистом навколишнього середовища, екологічними послугами, екологічним страхуванням, оподаткуванням, сертифікацією тощо.

3.3. Стратегія розвитку харчової промисловості

Стратегія розвитку харчової промисловості передбачає комплексний і перспективний план покращення та оптимізації різних напрямів галузі. Основна увага приділяється досягненню сталого зростання, підвищенню ефективності та забезпеченню відповідності галузі сучасним економічним, екологічним і суспільним вимогам, які змінюються під дією сучасних інформаційних технологій. Провідні світові виробники широко використовують Стратегії

“Industrie 4.0”, які включають передові технології для покращення виробничих процесів, покращення якості продукції та підвищення загальної ефективності.

Комплексні інформаційні технології широко застосовуються в харчовій промисловості [35]. Це включає в себе використання великих даних (BIG DATA ANALYTICS) для визначення оптимальних маркетингових стратегій у торгівлі харчовими продуктами; використання штучного інтелекту для вирішення різноманітних технологічних проблем у секторі переробки; впровадження систем розподіленого реєстру для забезпечення безпеки та ведення обліку виробничих і логістичних операцій, впровадження нових технологій; технології для розробки прототипів у харчовій промисловості, включення промислового Інтернету в автоматизацію складських операцій; інтеграція компонентів робототехніки та датчиків у всіх секторах переробної промисловості, а також розгортання технологій мобільного зв'язку у виробництві харчової сировини.

Одним із поширених застосувань BIG DATA в галузі науки є моніторинг стану обладнання [35]. Нами визначено, що вивчаючи дані, отримані від пристроїв для зчитування, можна виявити навіть незначні відхилення від стандартної роботи обладнання. Це дозволяє оперативно вирішувати проблеми, що призводять до зниження продуктивності, і допомагає запобігти можливим поломкам. Аналітика BIG DATA дозволяє відійти від традиційних систем планового та профілактичного ремонту, тим самим зводячи до мінімуму незаплановані зупинки та простой. Дані, отримані за допомогою цього підходу, перетворюються на цінний актив, що сприяє створенню ефективних систем реагування в реальному часі.

Досвід технологічно розвинених країн підкреслює, що впровадження програми цифровізації у виробництві харчових продуктів має бути стратегічним, комплексним і підтримуватися добре підготовленими, повністю відданими зацікавленим сторонам із визначеними основними показниками ефективності (KPI) для успіху. Усі залучені сторони повинні визнати, що під час оцифрування процес і організаційні зміни є невід'ємними компонентами трансформації [74]. Технології блокчейн (blockchain) особливо актуальні, оскільки споживачі, особливо торговельні мережі, прагнуть до кращої відстежуваності та надійності.

Потенціал технології блокчейн був спочатку використаний у 2009 році як розподілена книга для грошових транзакцій у мережі біткойн, оптимізуючи передачу інформації в ланцюгах постачання продуктів харчування. Blockchain служить новою платформою для запису інформації про відстеження та з такими компаніями, як Walmart і IBM, стає прямим конкурентом програмного забезпечення для відстеження. У той час як невеликі підприємства можуть не мати комплексних систем відстеження, численні великі підприємства розробили своє програмне забезпечення, яке забезпечує повну відстежуваність у всіх ланцюгах поставок.

З 2019 року встановлено обов'язкове впровадження системи НАССР, основними параметрами якої є контроль температури та терміну придатності продукції [35]. У системі продовольчого забезпечення використовуються три температурних режими: подача продуктів у замороженому, охолодженому стані та без дотримання певної температури (температура навколишнього середовища). Основною відповідальністю виробників і постачальників є дотримання встановлених температурних умов протягом усього ланцюга руху продукту для забезпечення якості продукту. Відстеження товарів, як на крок вперед, так і на крок назад, є невід'ємною частиною системи безпеки в ланцюзі поставок.

Основні вимоги до цієї процедури є: облік даних на кожному етапі виробництва та просування товарів і напівфабрикатів; дотримання принципів FIFO (першим прийшов, першим вийшов); контроль документації через діловодство; проведення вхідного контролю продукції і матеріалів; процеси валідації та верифікації; виконання віртуальних відкликів продуктів для підтвердження організаційної здатності процесу та впровадження коригувальних дій і процедур уточнення. Ці вимоги підкреслюють важливість впровадження цифрових технологій для українських виробників продуктів харчування. Це прийняття дасть їм змогу ефективно інтегруватися в глобальні ланцюги доданої вартості.

Поширення ідеї Індустрії 4.0, особливо цифровізації галузей, підкреслює важливість інформаційних технологій BIG DATA в керуванні та полегшенні

прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо змін у виробничих процесах. Це не тільки надає виробникам безпосередні конкурентні переваги, але й утверджується як важливий компонент довгострокової організації виробництва. Тим не менш, впровадження цих технологій в Україні стикається з перешкодами через застаріле обладнання, яке створює труднощі для отримання інформації та інфраструктуру, не здатну ефективно обробляти та аналізувати зібрані дані.

Нами визначено, що для вирішення проблем впровадження цифрової системи потрібно інвестувати в модернізацію інфраструктури, надати доступ до сучасних технологій таких як: передові технології GPS, датчики та дрони, які дозволяють фермерам контролювати свої поля та керувати ними з точністю. Це підвищує ефективність використання ресурсів, зменшує відходи та підвищує загальну врожайність. Приймачі GPS на тракторах та іншому сільськогосподарському обладнанні забезпечують точну навігацію та збір даних. Супутникові зображення надають зображення полів із високою роздільною здатністю, що дозволяє фермерам відстежувати здоров'я посівів, визначати потенційні проблеми та приймати обґрунтовані рішення щодо розподілу ресурсів.

Для збору даних у реальному часі з поля використовуються різні датчики, такі як датчики вологості ґрунту, датчики клімату та датчики стану рослин. Ці дані допомагають фермерам зрозуміти конкретні потреби їхніх культур і оптимізувати такі ресурси, як вода та добрива. Технологія VRT дозволяє фермерам вносити ресурси (наприклад, добрива, пестициди та зрошення) у різних нормах на поле, залежно від конкретних потреб різних районів. Це оптимізує використання ресурсів і мінімізує відходи.

Точне землеробство часто передбачає використання автоматизованих або напівавтоматичних машин, оснащених передовими технологіями. Трактори, сівалки та комбайни можуть бути оснащені системами GPS-навігації для точної навігації та роботи. Також можуть виконувати такі завдання, як посів, прополка та збирання врожаю більш ефективно та з меншим втручанням людини. Робототехніка допомагає зменшити витрати на робочу силу та підвищити точність сільськогосподарських операцій [75].

Для аерофотозйомки та моніторингу використовуються безпілотні літальні апарати (БПЛА) або дрони, які революціонізували спосіб, у який фермери контролюють і керують своїми врожайми. Оснащені камерами та датчиками, безпілотні літальні апарати забезпечують перегляд полів з висоти повітря, пропонуючи уявлення про здоров'я врожаю, зараження шкідниками та використання води. Ця технологія дозволяє фермерам швидко оцінювати та вирішувати проблеми, покращуючи управління культурами та врожайність.

Синергія цих технологій призводить до цілісного підходу до точного землеробства. Технології GPS і датчиків надають основні дані ШІ, а потім аналізують їх для прийняття обґрунтованих рішень. Безпілотники пропонують вид з висоти пташиного польоту, доповнюючи дані з рівня землі, зібрані датчиками. Робототехніка реалізує дії, отримані на основі цих ідей, виконуючи завдання точно й ефективно.

Точне землеробство враховує фактори навколишнього середовища, такі як погода, кліматичні умови та наявність води. Ця інформація має вирішальне значення для прийняття обґрунтованих рішень щодо часу посіву, графіків зрошення та інших методів управління. Воно має потенціал для революції у сільському господарстві шляхом підвищення ефективності використання ресурсів, зменшення впливу на навколишнє середовище та підвищення загальної продуктивності. Він дає можливість фермерам застосувати більш цілеспрямований і стійкий підхід до сільськогосподарської практики, сприяючи глобальній проблемі прогнати зростаюче населення, одночасно мінімізуючи екологічний слід сільського господарства.

Такі технології, як вертикальне землеробство, гідропоніка та аеропоніка, дозволяють вирощувати сільськогосподарські культури в закритих приміщеннях. Це не тільки оптимізує землекористування, але й зменшує вплив традиційного сільського господарства на навколишнє середовище. Сільське господарство в закритих приміщеннях забезпечує точний контроль над такими факторами навколишнього середовища, як температура, вологість, освітленість і рівень CO₂.

Це дає можливість цілорічного вирощування та можливість створення оптимальних умов для росту рослин.

Контрольоване середовище дозволяє вирощувати врожай протягом усього року, незалежно від зовнішніх погодних умов. Це може призвести до більш послідовного та передбачуваного постачання продовольства, враховуючи сезонні обмеження. Технологія блокчейн сприяє прозорим і відстежуваним ланцюгом поставок. Споживачі можуть відстежувати шлях харчових продуктів від ферми до столу, забезпечуючи безпеку та автентичність їжі.

Ці технологічні інновації не тільки підвищують ефективність і стабільність виробництва харчових продуктів, але також впливають на поведінку споживачів, уподобання та загальний ландшафт харчового ринку. Оскільки технологія продовжує розвиватися, вона, ймовірно, відіграватиме вирішальну роль у вирішенні проблем і можливостей харчової промисловості.

Незважаючи на численні переваги, точне землеробство стикається з суттєвими проблемами, які перешкоджають його широкому впровадженню та ефективності [75]. Основною перешкодою є високі витрати, оскільки впровадження технологій точного землеробства потребує значних витрат. Сучасні інструменти, такі як дрони, датчики та інструменти аналізу на основі штучного інтелекту, можуть бути фінансово обтяжливими для багатьох фермерів, охоплюючи не лише початкові інвестиції в технології, але й поточні витрати, пов'язані з обслуговуванням, модернізацією та навчанням.

Ще один виклик виникає через складну природу технологій точного землеробства. Фермерам часто потрібна спеціальна підготовка для вмілого використання та інтерпретації даних, отриманих за допомогою цих технологій. Ця крива навчання може бути крутою, особливо для людей, які менше знайомі з технологіями. Крім того, інтеграція різноманітних технологій для безперебійної співпраці є складним процесом, який вимагає експертних знань і підтримки.

Також значною перешкодою є ефективна обробка великих обсягів даних, створених технологіями точного землеробства. Фермери повинні створити системи для збору, зберігання, аналізу та інтерпретації цих даних. Забезпечення

точності, конфіденційності та безпеки даних має вирішальне значення, що вимагає додаткових ресурсів і досвіду. Для дрібних фермерів з обмеженими ресурсами ці проблеми стають ще більш помітними. Фінансові обмеження часто перешкоджають їхній здатності інвестувати в складні технології.

Аналіз показав, що обмежений доступ до навчання та допоміжних послуг створює труднощі у прийнятті та вмілому використанні технологій точного землеробства. Дрібні фермери можуть не відчувати миттєвих переваг або віддачі від своїх інвестицій у ці технології, особливо при роботі з меншими ділянками землі, де підвищення ефективності може бути менш помітним.

Для вирішення цих проблем нами визначено стратегії та ініціативи, такі як: надання субсидії та фінансової допомоги від уряду та сільськогосподарської організації, яке допоможе фермерам покривати початкові витрати, пов'язані з технологією точного землеробства. Ця підтримка виявляється особливо корисною для дрібних фермерів з обмеженими ресурсами; створення більш простих інтегрованих технологічних рішень сприяє зменшенню складності точного землеробства. Спрощення інтерфейсу користувача та надання більш інтуїтивно зрозумілих інструментів аналізу даних підвищить доступність цих технологій для більш широкого кола фермерів.

Впровадження комплексних освітніх і навчальних програм має вирішальне значення для того, щоб фермери розуміли та ефективно використовували технології точного землеробства. Ці програми мають бути розроблені з урахуванням різних рівнів кваліфікації та задоволення різноманітних потреб сільського господарства. Сприяння партнерству між постачальниками технологій, сільськогосподарськими експертами та фермерами має потенціал для створення більш прагматичних і бюджетних рішень для точного землеробства. Такі спільні зусилля також можуть сприяти обміну знаннями та стимулювати інновації. Рішення для управління даними та безпеки. Створення надійних рішень для керування даними та безпеки має важливе значення для допомоги фермерам у ефективній обробці даних, отриманих за допомогою технологій точного

землеробства. Це передбачає розробку інструментів для аналізу даних і забезпечення конфіденційності та безпеки даних.

Стратегія розвитку харчової промисловості передбачатиме зміну методів ведення сільського господарства до більш стійких та екологічно чистих методів. Точне землеробство відіграватиме життєво важливу роль у цьому переході, забезпечуючи більш ефективне використання ресурсів і скорочення відходів. Точне сільське господарство має потенціал змінити глобальні продовольчі системи. Підвищення ефективності та продуктивності може допомогти задовольнити зростаючий глобальний попит на продукти харчування. Це також може призвести до більш локалізованих, самодостатніх систем виробництва продуктів харчування, зменшуючи залежність від довгих ланцюгів постачання та посилюючи продовольчу безпеку.

Висновки до розділу 3

Згідно проведеного дослідження зроблено висновок, що формування ринку продовольчих товарів охоплює кілька основних напрямків серед них – модернізація підприємств харчової промисловості, підвищення якості харчових продуктів, забезпечення належного харчування, особливо для дітей та людей похилого віку, підтримка малого та середнього бізнесу на державному рівні, а також розширення експорту продуктів харчування, а не лише сільськогосподарської сировини, вирішення проблеми імпортої залежності, збереження родючості ґрунтів, поліпшення екології, ефективне, комплексне використання сировинних, енергетичних і земельних ресурсів сприяють подальшому цілісному розвитку продовольчого ринку.

Дослідження показало, що створення та впровадження ефективного організаційного механізму для впровадження екологічно чистих практик у виробництво харчових продуктів набуває актуальності. Це передбачає реалізацію комплексної системи охорони навколишнього середовища шляхом узгодженого застосування функціональних, організаційних і мотиваційних заходів. Окреслені

принципи екологізації господарської діяльності реалізуються через розробку та практичне застосування інструментів і механізмів, спрямованих на залучення інвестицій в екологічно чисті технології та сприяння розвитку екологічної інфраструктури, зокрема водоочисних споруд, ресурсо- та енергозберігаючих технологій.

Завдяки впровадженні сучасних цифрових технологій відкриваються перед підприємствами харчової промисловості нові перспективи. Зокрема, це дозволяє пришвидшити впровадження інновацій, збільшити прибутки, отримані від впровадження інноваційних продуктів, пом'якшити ризики та, зрештою, надати конкурентні переваги, прокладаючи шлях для інтеграції у світову торгову арену.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження на тему: “Формування світового ринку продовольчих товарів” можливо зробити наступні висновки. Структура світового ринку продовольства розкриває багатогранний ландшафт, сформований безліччю факторів, починаючи від економічних принципів і закінчуючи нормативно-правовою базою. Суть світового ринку з його різноманітними типами та характеристиками підкреслює глобальний характер торгівлі харчовими продуктами та взаємозв’язок націй у задоволенні потреб зростаючого населення.

На продовольчий ринок суттєво впливає безліч факторів, які разом формують його динаміку, тенденції та загальну структуру. Розуміння цих факторів має вирішальне значення для зацікавлених сторін, включаючи виробників, роздрібних торговців, політиків і споживачів. До основних факторів, які впливають на продовольчий ринок належать: споживчі переваги, економічні умови, технологічний прогрес, глобальна торгівля, державне регулювання, логістика тощо.

Дослідження показало, що безпека є головним показником ефективності виробництва продовольчих товарів. Понад 70% усіх шкідливих речовин потрапляє в організм людини через продукти харчування. Це включає виявлення та контроль потенційних небезпек, включаючи біологічні, хімічні та фізичні забруднення. Продовольчий ринок України як один із найменш захищених від неякісної продукції. Це підкреслює необхідність вирішення питань якості та безпеки продуктів для покращення загального стану здоров’я та добробуту населення України.

Харчова промисловість, як пріоритетна галузь продовольчого ринку є стратегічно важливою та соціально орієнтованою галуззю національної економіки, яка відіграє вирішальну роль у процвітанні, економічному та соціальному розвитку та загальному добробуті України. Його відтворення та прискорений розвиток є життєво важливими передумовами для подолання кризових ситуацій і досягнення сталого економічного зростання країни. Враховуючи важливу роль харчової промисловості в стабільності та прогресі

країни, існує необхідність постійного наукового моніторингу та економічного аналізу для всебічного розуміння її розвитку. На основі проведеного аналізу нами визначено, що абсолютний приріст, темпи зростання та темпи приросту обсягу реалізованої харчової продукції мав позитивну динаміку до 2021 року але через воєнні дії спостерігається зменшення темпу приросту на -14,%. .

Аналіз основних факторів, що впливають на світовий продовольчий ринок, показав, що створення харчового ринку стикається з проблемами, демонструючи складну взаємодію різноманітних факторів, що впливають на глобальне виробництво, розподіл і споживання їжі. Одними з важливих проблем є: світовий голод, зростання населення світу, що впливає на динаміку попиту та пропозиції, зміни в кліматичних моделях, стихійні лиха та погіршення стану навколишнього середовища, що впливають на продуктивність сільського господарства, тарифи або податки на імпортовані товари впливають на конкурентоспроможність харчових продуктів на світовому ринку. Взаємодія цих елементів безпосередньо впливає на якість продукту, ціну та доступність споживача., підкреслює нагальність прийняття стійких практик і політики для вирішення цих нагальних проблем.

Оцінка ефективності виробництва харчової продукції передбачає виробництво та доступність харчових продуктів, які є основними показниками глобальної продовольчої системи і безпосередньо впливають на продовольчу безпеку та добробут населення в усьому світі. Здатність виробляти достатню кількість різноманітної та поживної їжі є важливою для задоволення харчових потреб і переваг зростаючого населення. Практики сталого виробництва харчових продуктів, включаючи ефективне землекористування, відповідальне управління водними ресурсами та екологічно чисті методи вирощування, сприяють забезпеченню постійного та надійного постачання харчових продуктів.

Результати дослідження визначають основні напрями формування ринку продовольчих товарів такі як: підвищення ємності внутрішнього ринку, забезпечення доступності різноманітних харчових продуктів, впровадження екологічно збалансованих систем землеробства, збереження стабільності рівноваги попиту та пропозиції, виробництво високоякісних товарів, стійке

розширення експортних можливостей, гарантування безпечності харчових продуктів та сировини та забезпечення підготовки кваліфікованих спеціалістів. Окреслені елементи цієї стратегії спрямовані на комплексне регулювання національної продовольчої системи на основі науково обґрунтованих критеріїв продовольчої безпеки. Такий підхід спрямований на забезпечення сталого розвитку системи та безперебійної інтеграції в міжнародний поділ праці.

Дослідження показало, що екологізації виробництва харчових продуктів забезпечує такі перспективні шляхи як: сприяння розробці та впровадженню екоінновацій; покращення інвестиційного клімату, в першу чергу, через зменшення екологічних ризиків; поліпшення екологічної інфраструктури виробничої сфери; перехід до екологічно орієнтованої підприємницької системи; сприяння взаємодії органів державного управління та науково-дослідних природоохоронних організацій у реалізації пріоритетних еколого-економічних проектів та ініціатив.

Стратегія розвитку харчової промисловості передбачає зміну методів ведення сільського господарства до більш стійких та екологічно чистих методів. Впровадження сучасних цифрових технологій створює нові можливості для підприємств харчової промисловості, а саме дає можливість прискорити впровадження інновацій, збільшити прибуток від впровадження інноваційної продукції, знизити ризики та, зрештою, забезпечити конкурентні переваги та можливості для інтеграції у світовий торговий простір.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шнирков О.І., Заблоцька Р.О. Міжнародні економічні відносини: конспект лекцій. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. 5-те вид. Дніпро: Баланс-Клуб, 2018. 285 с.
2. Гуткевич С. О. Модель розвитку галузей економіки України : моногр. / за ред. С. О. Гуткевич. – К.: НТУУ «КПІ», 2011. – 472 с.
3. Гуткевич С. О. Міжнародна економіка. Підручник / С. О. Гуткевич, М. Д. Корінько, Ю. М. Сафонов. – 3-тє вид., перероб. та доп. – Вид-во: “Діса-плюс”, 2021. – 428 с.
4. Світовий ринок товарів та послуг: Підручник. У 2 ч. - Ч. 1 / А. А. Ма- С24 заракі, Є. М. Воронова, В. В. Юхименко та ін.; За заг. ред. А. А. Мазаракі. - Х.: Вид-во «Ранок», 2008. - 240 с.
5. Гуткевич С. О. Міжнародний менеджмент. Підручник / С. О. Гуткевич, Д. Г. Дмитренко, І. Г. Оніщенко, Ю. М. Сафонов / за ред. проф. Гуткевич С. О. – К. «Кафедра», 2015. – 526 с.
6. А.О. Задоя, А.С. Магдич, О.А. Задоя. Міжнародні економічні відносини: навчальний посібник. Частина 1 – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2022. – 142 с.
7. Гуткевич С.О. Міжнародна економіка: самостійно: навч. посіб. / С.О.Гуткевич, Г.Г. Музиченко, Л.Г. Каїра / за ред. С.О.Гуткевич. Київ : НУХТ, 2020. С. 302.
8. Босак А.О. Міжнародна економіка та міжнародні економічні відносини: навч. посіб. Нац. ун-т «Львів. Політехніка». 3-тє вид. Львів: Міські інформаційні системи, 2021. 354 с.
9. Гуткевич С. О., Шеремет О.О., Хмара М.П. Міжнародні економічні відносини: підручник. – Харків: «Діса плюс» 2021. 280с.
10. Volbyn L , Gutkevich S.O. Economic Impact of Academic Tourism in European Countries // "The influence of international academic tourism on the educational space: materials of the scientific seminar. K.: NUFT, 2023. - Issue 26. - pp. 39-44.

11. Husaria N.V. Theoretical Essence of the Market: Functions, Forms, Structural Components and Market Infrastructure of Ukraine / N.V. Husaria, H.O. Hratsiotova, K.S. Bradul // Економічний журнал Одеського політехнічного університету. – 2023. – № 3(25). – С. 23-31.

12. Збалансування продовольчого ринку в контексті забезпечення продовольчої безпеки: монографія / керівник авт. кол. проф. І.В. Федулова. - К.: Кондор-Видавництво, 2015. – 398 с.

13. Марков Б. М. Фактори впливу на формування та розвиток товаропросування продовольчих товарів. Економіка та держава. 2016. № 12. С. 34–38.

14. Захарченко П. В., Кутліна І. Ю., Юдічева О. П., Шеремет М. М. Інфраструктура товарного ринку. Практикум: навч. посіб. Київ: Вид-во «Центр учбової літератури», 2021. 152 с.

15. Наказ Про затвердження Правил роздрібної торгівлі продовольчими товарами. Документ z0628-03, Редакція від 02.10.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

16. Інфраструктура товарного ринку. Сайт персональних навчальних систем ХНЕУ ім. С. Кузнеця. – URL: <https://pns.hneu.edu.ua/mod/assign/view.php?id=263847>.

17. Комітет зі світової продовольчої безпеки та харчування. Добровільні рекомендації CFS щодо харчових систем і харчування. Внесення змін у продовольчу безпеку. 2021. URL: <https://www.fao.org/cfs/en>

18. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції: Закон України від 25.06.2009 р. № 1561-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

19. Виклики, які визначатимуть динаміку ринку продуктів харчування URL: <https://www.gminsights.com/blogs/challenges-in-food-and-beverage-industry>

20. Варченко О.О. Особливості формування агропродовольчих ланцюгів на зовнішніх ринках. Економіка та управління АПК. 2021. № 1. С. 14–27.

21. Глобальна епідемія ожиріння, недоїдання та зміни клімату: звіт комісії Lancet. 2019. URL: <https://www.thelancet.com/commissions/global-syndemic>

22. Доманська Н.А. Оптові ринки сільськогосподарської продукції як форми підприємницької діяльності та їх організаційно-правові форми та моделі. Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького, Львів. 2017. Т 19. № 81. С. 88-92.

23. Козюк В., Гайда Ю., Длугопольський О. та Козловський С. (2020), Екологічна ефективність: етнічна фрагментація проти якості управління та сталого розвитку. Проблеми сталого розвитку, вип. 15, стор. 53–64.

24. Сіднєва Ж.К. Забезпечення якості та екологічної безпечності продуктів харчування. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/17260/1/2.pdf>

25. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів. Законі України від 23 грудня 1997 р. № 771/97-ВР Редакція від 26.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

26. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2017 рік / Укр. ін-т стратег. дослідж. МОЗ України ; редкол.: П. С. Мельник [та ін.]. - Київ : Медінформ, 2018. - 458 с. : табл., іл. - Бібліогр.: с. 452-458.

27. Якість і безпека сировини та технологій в харчовій промисловості, як запорука формування сучасних національних традицій харчування: засідання круглого столу в ТПК ВНАУ. URL: <http://selyanskaspilka.com.ua/news/57.html>

28. Звіт про виконання НДР за темою 42.00.46.01Ф «Формування національної продовольчої системи на засадах незалежності і зміцнення позицій на глобальному ринку» відділу економічних досліджень ІПР. 2017. С. 167

29. Наказ Про затвердження Державних гігієнічних правил і норм "Регламент максимальних рівнів окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах" 13.05.2013 № 368 Редакція від 04.02 2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

30. Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів. Законі України від 06.12.2018 № 2639-VII Редакція від 23.11.2023 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

31. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів. Законі

України від 31.05.2007 № 1103-V Редакція від 17.09.2023 URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/>

32. Кабінет Міністрів України Постанова від 24.03.2021 р. № 305 “Про затвердження норм та Порядку організації харчування у закладах освіти та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

33. Volbyn L, Boiko V.O, Help build a world with zero hunger // Economy of foreign countries: problems and priorities: materials of the scientific seminar. Kyiv: NUFT, 2021. Vip. 21. Part 2. P. 55

34.Нові технології упаковки та їх вплив на продукти URL:
<https://evopack.com.ua/novi-tehnologiyi-upakovky-ta-yihnij-vplyv-na-produkty/>

35.Сичевський М. П. Харчова промисловість як основа продовольчої безпеки та розвитку держави. - К.: Аграр. наука, 2019. – 388 с.

36.Міністерство аграрної політики та продовольства України URL:
<https://minagro.gov.ua/news/>

37.Розвиток міжнародної торгівлі в умовах глобальних економічних дисбалансів : матеріали виступів Всеукраїнського форуму з проблем міжнародних економічних відносин (11 квітня 2019 року). – Житомир : ЖДТУ, 2019. – 311 с.

38. О.Г.Римар, І.О. Мазуркевич, Проблеми та перспективи розвитку харчової промисловості України. Економіка та держава. 2021 № 3. С. 66–70

39.Збірник "Україна у цифрах, 2022" URL:
https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/08/zb_Ukraine_in_figures_22.pd

40.Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру URL:
<https://land.gov.ua/>

41.Моніторинг основних подій в економіці України. Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування. Міністерство економіки України (2023).

42.Державна служба статистики України URL:
https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp_rik/orp_rik_u.htm

43.Стан продовольчої безпеки та харчування у світі (2023)
URL:https://www.fao.org/3/cc3017en/online/state-food-security-and-nutrition-2023/food-security-nutrition-indicators.html#note-2_1

44.Абсолютні та відносні характеристики динаміки.
URL:<https://studfile.net/preview/2403959/>

45.Оцінка потенційних міжнародних ринків URL:
<https://www.cogoport.com/en-IN/blogs/evaluating-potential-international-markets>

46.Рада з торгівлі та розвитку. Еволюція міжнародної торгової системи та її тенденції з точки зору розвитку. 2015р. URL:
https://unctad.org/system/files/official-document/tdb62d2_en.pdf

47.Страшинська Л.В. Основні тенденції розвитку продовольчих ринків у межах світової агропродовольчої системи / Під ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. - К.: РВПС України НАН України, 2007. - 47 с.

48.Сільське господарство та продовольча безпека URL:
<https://agricultureandfoodsecurity.biomedcentral.com>

49.Стан продовольчої безпеки та харчування у світі 2022. Перепрофілювання продуктів харчування та сільськогосподарська політика, щоб зробити здорове харчування доступнішим URL:<https://www.fao.org/3/cc0639en/cc0639en.pdfm>

50.Тредіт В. Є. Методика оцінки величини ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка: Електронне наукове фахове видання. – 2015. – No 4. – Режим доступу:
<http://www.economy.nayka.com.ua>.

51.Машталер В. О. Ресурсний потенціал підприємства та напрямки підвищення ефективності його використання [Текст] – Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет, 2017.

52.Яремчук Н. Т. Аналіз зовнішньої торгівлі високотехнологічними товарами України / Н. Т. Яремчук, І. М. Гринько // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6(3). С. 171. URL:
http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/6_3_2016ua/44.pdf

53.Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу: Закон України від 07.02.2002 № 3023-III. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2002. № 24 Редакція від 16.10.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

54.ФАО, ПРООН (Програма розвитку ООН) і ЮНЕП (Програма ООН з навколишнього середовища). 2021. Багатомільярдна можливість – перепрофілювання підтримки сільського господарства для трансформації продовольчих систем. URL: <https://doi.org/10.4060/cb6562en>

55.Кучер, А. (2020), Родючість ґрунту, фінансова підтримка та стійка конкурентоспроможність: докази з України. Економіка сільського господарства та ресурсів, вип. 6, № 2, стор. 5–23. URL: <http://are-journal.com>

56. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Кабінет міністрів України URL:<https://mfa.gov.ua/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu-mizh-ukrayiyou-ta-yes>

57.Паризька хартія згідно з Рамковою конвенцією Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. ООН. Париж, 2015.

58.ООН. Цілі сталого розвитку. 2021. URL: <https://sdgs.un.org/goals>

59.Перетворення нашого світу: порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року. ООН. 2015.

60.Стан справ у галузі продовольства та сільського господарства 2016: доповідь. URL: <https://www.unclearn.org/sites/default/files/inventory/a-i6030r.pdf>

61.Паламарчук І.О. Агроекологія. Екологія підприємства. 2018. № 6 (71). С. 36-38.

62.1000 найбільших компаній України за секторами економіки. Чистий дохід від реалізації продукції у 2022 р. URL:<https://investory.news/>

63.Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004- 2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції», схвалена Указом Президента України 28 квітня 2004 р. № 493/2004. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493%D0%B0/2004>

64. Стратегія сталого розвитку «Україна — 2020», схвалена Указом Президента України 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

65. Програма діяльності Кабінету Міністрів України, схвалена постановою Верховної Ради України 14.04.2016 р. № 1099-111.

66. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України 03.04.2017 р. № 275-р.

67. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23.03.2000 р. № 1602. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>

68. Сичевський М. П., Юзефович А. Е., Коваленко О. В. Стратегія зростання «Харчова промисловість України – 2030» (передумови і перспективи). К.: Аграр. наука, 2019. 32 с.

69. Foresight. The Future of Food and Farming (2011). Executive Summary. The Government Office for Science, London. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/288129/11-926-future-of-food-and-farming-summary-russian.pdf

70. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Indicator 2.1.1 - Prevalence of undernourishment URL: <https://www.fao.org/sustainable-development-goals-data-portal/>

71. Global hunger index. The power of youth in shaping food system URL: <https://www.globalhungerindex.org/pdf/en/2023.pdf>

72. Global agriculture towards 2050 URL: https://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/docs/Issues_papers/HLEF2050_Global_Agriculture.pdf

73. Future Foods Global Trends, Opportunities, and Sustainability Challenges. 2022, Pages 49-79 URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/>

74. Digitalization: The Future of Food and Beverage. URL: <https://www.foodprocessing.com/articles/2017/digitalization-the-future-of-food-and-beverage/>

75. Precision Agriculture: Navigating the Present and Future of Farming URL: <https://skt-globus.com.ua/gps-monitoring-v-agrosektore/>

76. The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/>

77. United Nations. URL: <https://www.un.org/>

78. World Trade Organisation. URL: <https://www.wto.org/>

79. Central Intelligence Agency. The World Factbook URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html#top>

80. Krugman P.R., Obstfeld M., Melitz M.J. International economics. Theory and policy. Global edition. 2015.

81. EU 4 Climate. Ukraine URL: <https://eu4climate.eu/ukraine/>

82. Commercial Property (2016), "Key retail formats (according to the Companies "Colliers International Ukraina", SMT Developments, M+M Planet Retail)", Available at: <http://commercialproperty.ua/references/retail.php> .

83. European Green Deal: Commission proposes transformation of EU economy and society to meet climate ambitions URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_3541

84. Liliana Volbyn, Opportunities and threats of the formation of the African continental free trade zone / Current trends and problems of economic development, October 30, 2019. NUFT

85. Global Food Security Index 2022. Economist impact URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/>

86. A global food crisis. World Food Programme (2022) URL: <https://www.wfp.org/global-hunger-crisis>

87. Методичні рекомендації до виконання випускної кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступеня «магістр» спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка» денної та заочної форм навчання [Електронний ресурс] / уклад. Гуткевич С.О. К.: НУХТ, 2022. 48с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Фактори впливу на формування та розвиток продовольчих товарів

Фактори	Вплив
1	2
Економічне зростання регіону	- наявність та структурний склад природних, трудових та фінансових ресурсів; - розвиток технологій та технічного оснащення галузей сільського господарства і переробної промисловості; - наявність сільськогосподарського виробництва і з обсягом товарної продукції, достатнім для формування внутрішнього та міжрегіональних балансів товарів народного споживання; - обсяги експорту-імпорту споживчих товарів на регіональному та міжнародному рівнях; - інвестиційна привабливість регіону
Обсяг попиту	- рівень цін на продовольчі товари; - величина заробітної плати і доходів домогосподарств; - чисельність постійного населення (споживачів) регіону; - структура споживчих потреб; - соціальні та економічні очікування мешканців (споживачів) регіону; - регіональна культура споживання (смаки та уподобання мешканців, їх стереотипи); - ефективність маркетингових інструментів, які використовуються підприємствами на регіональному ринку
Взаємодія пропозиції і попиту	- формування ціни реалізації (роздрібної, гуртової, поточної, ковзаючої); - методи поширення інформації про товар і самого товару; - методи стимулювання товаровиробників і споживачів товару
Органи загальнодержавного та регіонального управління	- вплив державних інституцій на формування структури продовольчого ринку регіону; - ступінь інституційної підтримки підприємств; - сучасна нормативно-правова база щодо стимулювання створення нових підприємств для випуску продовольчих товарів, контроль за ціноутворенням, контроль за обмеженням ввезення тих видів імпортової сировини та продовольства, аналоги яких виробляються або можуть вироблятися вітчизняними товаровиробниками тощо
Фактор непрямого впливу	- соціальне, політичне, культурне середовище; - соціально-психологічний стан населення

Джерело: складено на основі [13]

Додаток Б

Динаміка індексу продукції харчової промисловості за 2019-2023 рр.

(у відсотках до попереднього року)

Виробництво	2019	2020	різниця (%)	2021	2022	різниця (%)
Харчова продукція	103.9	99.5	-4.4	94.1	79.0	-15,1
М'ясо та м'ясні продукти	102.0	100.0	-2	103.9	89.0	-14,9
Молочні продукти	95.1	100.2	5.1	94.5	79.6	-14,9
Олія та тваринні жири	113.7	104.8	-8.9	80.4	75.3	-5,1
Перероблення та консервування фруктів і овочів	99.4	105.6	6.2	108.8	53.5	-55,3
Перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків	104.0	97.4	-6.6	112.1	60.3	-51,8
Продукти борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів	104.1	93.6	-10.5	100.6	75.7	-24,9
Хліб, хлібобулочні і борошняні вироби	94.0	95.7	1.7	102.2	78.0	-24,2
Виробництво інших харчових продуктів	93.4	87.1	-6.3	109.4	7.1	-102,3
Виробництво цукру	82.8	67.0	-15.8	131.9	-	-
Какао, шоколад та цукрові кондитерські вироби	111.3	98.8	-12.5	100.7	73.5	-22,2
Чай та кава	97.3	93.2	-4.1	106.8	65.3	-41,5
Прянощі і приправи	101.6	104.4	2.8	95.5	70.0	-25,5
Напої	99.7	96.7	-3	100.4	76.2	-24,2
Дистиляція, ректифікація та змішування спиртних напоїв	95.6	100.4	4.8	103.2	92.5	-10,7
Виноградні вина	85.6	80.2	-5.4	98.0	49.8	-48,2
Безалкогольні напої, мінеральні води та інших води, розлиті у пляшки	107.7	99.1	-8.6	108.5	79.9	-28,6
Тютюнові вироби	87.6	100.2	12.6	88.8	42.0	-46,8

Джерело: складено на основі [41].